

کارنامه اقتصادی دولت یازدهم

ویرایش اول
اردیبهشت 1396

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست

3	.....	مقدمه
4	.....	چکیده
7	.....	حساب‌های ملی
7	.....	تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی
10	.....	تجارت خارجی
14	.....	تشکیل سرمایه
15	.....	تورم
18	.....	ارز
21	.....	توزیع درآمد و رفاه اقتصادی خانوار
24	.....	منابع مالی
25	.....	نظام تأمین مالی
26	.....	صندوق توسعه ملی
27	.....	سرمایه‌های خارجی
28	.....	بدهی خارجی
29	.....	منابع انسانی؛ اشتغال
32	.....	صنعت ساخت کالا
34	.....	انرژی
36	.....	حمل و نقل
39	.....	علم و فناوری
40	.....	تحریم
42	.....	فساد
44	.....	محیط کسب و کار
46	.....	کارهای انجام شده و انجام نشده در دولت یازدهم
47	.....	جمع‌بندی

مقدمه

دولت یازدهم کار خود را از مرداد سال 1392 آغاز کرد و از همان ابتدا نسبت به وضعیتی که مدیریت کشور را تحویل گرفته بود، انتقاد کرده است. در این گزارش وضعیت کشور در برخی از موضوعات اقتصادی بررسی شده و عملکرد دولت یازدهم ارزیابی می‌شود.

برای ارزیابی درست عملکرد دولت‌ها، باید روند بلندمدت در شاخص‌های مهم بررسی شوند، همچنین کارها انجام شده و انجام نشده (که باید انجام می‌شدند) بیان شوند.

بررسی روندهای بلندمدت به این دلیل ضرورت دارند که عملکردها را باید بر اساس شرایط و مقتضیات در طول زمان تحلیل شوند، به‌عنوان مثال، اگر به‌جای مینا قرار دادن رویدادهای اقتصادی، مقاطع زمانی تغییر دولت‌ها را مینا قرار داده شده و بازه‌های زمانی نادرستی انتخاب شوند، دیده می‌شود که «دولت دهم، اقتصاد را با رشد منفی 1.7 درصد، تورم 34.4 درصد و بیکاری 10.5 درصد تحویل داد.» اما اگر فیلم را نبینیم و تنها عکس‌هایی از مقاطع زمانی نامناسب انتخاب کنیم، تصویر درستی حاصل نخواهد شد.

برای ارزیابی عملکرد دولت دهم و یازدهم باید روند تولید ناخالص داخلی را در طول ده سال گذشته بررسی کنیم. در این صورت دیده می‌شود که «تا سال 1390 تولید ناخالص داخلی همواره روندی صعودی داشته و به 64.8 هزار میلیارد تومان (باقیمت ثابت سال 1386) رسیده است. با وقوع جنگ اقتصادی (تحریم‌های فلج‌کننده به تعبیر آمریکایی‌ها) از سال 1391، فعالیت‌های اقتصادی کاهش یافته است.» حال باید بررسی کرد دولت دهم و دولت یازدهم چه فعالیت‌هایی برای بازیابی تولید ناخالص داخلی و ادامه روند پیشرفت اقتصادی کشور داشته‌اند.

در این کارنامه موضوعات اقتصاد کلان و برخی از بخش‌های اقتصادی کشور بررسی شده است. در هر موضوع ابتدا روند شاخص‌های مهم مطرح و تحلیل شده و کارهای انجام شده و انجام نشده بیان شده‌اند. در نهایت در هر موضوع، وضعیت و عملکرد جمع‌بندی شده است.

در ارزیابی کارنامه دولت یازدهم به دو نکته باید توجه داشت:

1. نقد بینش و عملکرد دولت یازدهم، به معنای انکار ارزش تلاش مدیران و کارکنان محترم دولت نیست.
  2. در این گزارش عملکرد دولت یازدهم با بررسی کتاب «اهم عملکرد دولت یازدهم» که توسط سازمان برنامه‌بودجه در ابتدای سال 1396 منتشر شده و همچنین سایر اطلاعات ارزیابی شده است.
- این گزارش، ویرایش اول کارنامه اقتصادی دولت یازدهم بوده و انشاء الله در ویرایش دوم، با تفصیل و دقت بیشتری به ارزیابی عملکرد دولت یازدهم پرداخته خواهد شد.

چکیده

دو دیدگاه برای توصیف و تحلیل عملکرد اقتصادی دولت یازدهم وجود دارد. دیدگاه اول که توسط دولت بیان می‌شود از این قرار است:

- در سال 1392، کشور وضعیت بسیار نامناسبی داشته و به تدریج سقوط کرده بود. دولت یازدهم توانست از اقتصاد کشور آواربرداری کند و از این پس در مسیر رشد قرار می‌گیریم. اگر عملکرد دولت یازدهم کمتر از حد انتظار است، مقصر دولت قبلی است. مسائل کشور تا 40 سال آینده و برخی از آن‌ها تا 100 سال آینده حل نمی‌شوند. حل زودتر مسائل با معجزه امکان‌پذیر است.
- دولت یازدهم در شروع کار خود با 3 مسئله مواجه بود: تحریم، تورم و رکود. برای مدیریت تحریم‌ها، دولت برجام را پیگیری و اجرایی کرد. از بین تورم و رکود، دولت ابتدا بر کاهش تورم متمرکز شد و تورم را تک‌رقمی کرد.
- رفع مسئله رکود و بیکاری نیاز به سرمایه‌گذاری دارد. منابع کشور برای سرمایه‌گذاری کافی نیست و برای رفع مسئله بیکاری، باید روابط خارجی تقویت شود تا امکان جذب سرمایه‌گذاری خارجی (به‌طور متوسط 50 میلیارد دلار در سال)، انتقال فناوری و صادرات فراهم شود. نمی‌توان برای رفع مسئله بیکاری، سالی یک میلیون شغل ایجاد کرد.

با تحلیل وضعیت اقتصادی کشور و عملکرد دولت یازدهم، به این نتیجه می‌رسیم که دیدگاه دولت، اشتباه بوده و چنین دیدگاهی به دست می‌آید:

- اقتصاد کشور تا سال 1390 روند صعودی داشته است؛ تولید، سرمایه‌گذاری، نرخ بیکاری، توزیع درآمد و... همگی در مسیر رشد بوده‌اند. از اواسط سال 1390، جنگ اقتصادی (تحریم‌های شدید) آغاز شد. مهم‌ترین آثار تحریم، کاهش فروش نفت و مشکلات انتقال پول بود که پیامد آن‌ها کاهش فعالیت‌های اقتصادی در سال‌های 91 و 92 بود.
- زیرساخت‌های کشور که تا سال 1390 به‌خوبی شکل گرفته بودند، در اثر تحریم‌ها از بین رفتند و با مهار آثار اولیه تحریم‌ها، امکان ادامه پیشرفت اقتصادی کشور از سال 1393 فراهم بود اما دولت یازدهم تعلل‌های زیادی کرده و هیچ اقدامی برای اصلاح ساختار اقتصادی کشور انجام نداد.
- سال‌های 1391 تا 1394 بهترین فرصت برای رفع اعتیاد اقتصاد ایران به نفت بود، ماده مخدر نفت به تدریج از اقتصاد ایران زدوده می‌شد که دوباره نفت وارد اقتصاد ایران شد.
- رشد اقتصاد، تولید و اشتغال هم‌راستا هستند؛ کشور نیاز به ایجاد 4.6 میلیون شغل جدید خالص (6 میلیون شغل جدید تا پایان سال 1400) دارد که 60 درصد آن با استفاده از ظرفیت‌های خالی (که سرمایه‌گذاری آن‌ها انجام شده) و رونق بخش ساختمان امکان‌پذیر بوده و برای 40 درصد باقی‌مانده، به‌طور متوسط در هر سال حدود 70 هزار میلیارد تومان سرمایه‌گذاری نیاز است که در داخل کشور قابل تأمین است. دولت یازدهم در حالی این هدف را غیرممکن می‌داند که در مستندات برنامه ششم (که توسط خود دولت تدوین شده) و لایحه دولت ایجاد 4.7 میلیون شغل خالص هدف‌گذاری شده بود. در قانون برنامه ششم ایجاد اشتغال کمتر از پیشنهاد دولت در نظر گرفته شده و دولت موظف به ایجاد 4.3 شغل خالص شده است.

- رفع مسائل اقتصادی کشور بیشتر از این که نیاز به منابع مالی داشته باشد، نیاز به اصلاح و تکمیل قوانین، قواعد، سازوکارها و به‌طور کلی شرایط کسب‌وکار دارد که بسیار کم‌هزینه بوده و گلوگاه امروز اقتصاد ایران هستند.

- چرا تفاوت بین این دو دیدگاه زیاد بوده و چرا دولت یازدهم موفق نیست؟ این پرسش سه پاسخ دارد:
1. بینش (پارادایم): یکی از مبانی بینشی دولت یازدهم «ما نمی‌توانیم» است. «ما نمی‌توانیم» در دولت یازدهم به معنای ناتوانی ملت ایران است؛ تصمیم سازان و تصمیم گیران دولت یازدهم معتقدند ایران نمی‌تواند کشور مستقلی باشد.
  2. شناسایی مسائل و طراحی برنامه‌ها: مسائل زمانی حل خواهند شد که به‌طور یکپارچه و همه‌جانبه بررسی شده و راه‌حل‌ها، به‌طور متوازن اجرا شوند. دولت یازدهم عمدتاً رویکردهای جزئی و موردی داشته که این روش‌ها جواب نمی‌دهند.
  3. اجرا: برای اثربخشی و کارایی اجرای برنامه‌ها با «تمرکز بر اولویت‌ها»، «هماهنگی بین بخشی» و «تقابل با منافع نامشروع» حاصل می‌شود. این نکات حیاتی در فعالیتهای دولت یازدهم کم‌رنگ است.

- دولت یازدهم برای پوشش ضعف عملکرد و کم‌کاری خود، 3 واکنش نشان می‌دهد:
1. فرافکنی؛ به‌ویژه متهم کردن دولت قبلی و سیاه‌نمایی وضعیت سال 1392
  2. کوچک شمردن ظرفیتهای اقتصادی کشور
  3. شکنجه آمار: آمار آن قدر شکنجه می‌شود تا به هر چیزی اعتراف کند!

جمع‌بندی

اقتصاد کشور تا سال 1390 روند صعودی داشته است و زیرساخت‌های زیادی ایجاد و اصلاحات ساختاری مهمی انجام شده بود. در سال‌های 90 و 91 جنگ اقتصادی بر کشور تحمیل شد که کاهش فعالیتهای اقتصادی را در پی داشت.

دولت یازدهم تمام توجه خود را بر حل‌وفصل اختلافات هسته‌ای با کشورهای غربی گذاشت و از اصلاح و تقویت ساختار اقتصادی کشور غفلت کرد؛ از همان اول معلوم بود که تحریم‌ها پس از نقطه اوج، تأثیر اندکی بر کل اقتصاد کشور دارند و پس از رفع آن‌ها اتفاق بزرگی در اقتصاد کشور نمی‌افتد. دولت یازدهم، نتوانست چندجانبه و با رویکرد سیستمی اقتصاد ایران را مدیریت کند؛ ضعف بینش، طراحی و اجرا باعث معطلی کشور شده است.

اگر تحریم‌ها و کمبود منابع مالی انجام برخی از کارها را دشوار کرده و دلیلی برای فعالیتهای اندک دولت تلقی می‌شود، اما ضعف عملکرد دولت در اصلاحات ساختاری قابل توجه است. دولت یازدهم اصلاحات ساختاری که اکنون گلوگاه اقتصاد کشور است و انجام آن‌ها نیاز به منابع مالی بسیار اندکی دارد را انجام نداده است، این اقدامات نه‌تنها تحت‌الشعاع وضعیت سال 11392 و تحریم‌ها نبوده، بلکه می‌توانست تأثیر بسیار زیادی در سرعت بازیابی، پیشرفت و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور داشته باشد.

دولت یازدهم نه‌تنها منابع کشور را افزایش نداده، بلکه از آن‌ها به‌خوبی نیز استفاده نکرده است.

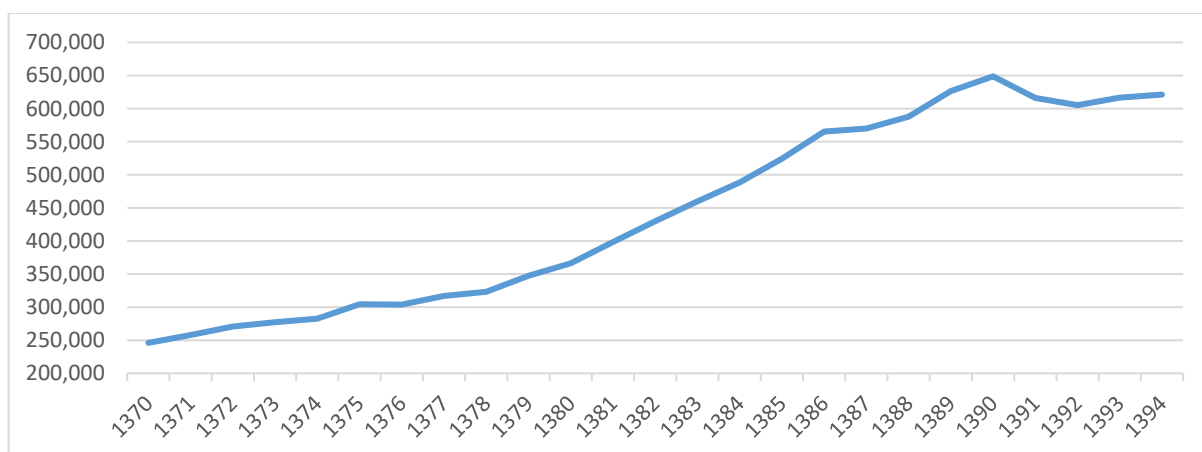

حساب‌های ملی

میزان تولید کشور را با تجمیع قیمت محصولات تولید شده (در قالب حساب‌های ملی) و همچنین مقدار تولید محصولات مهم می‌توان بررسی و تحلیل کرد.

تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی

تا سال 1390، تولید ناخالص داخلی همواره رو به افزایش بوده است. از سال 91 با تشدید تحریم‌ها، تولید ناخالص داخلی افت کرد و پس از 5 سال (در سال 1395) تولید به سطح سال 1390 نزدیک شده است. در نمودار زیر، روند تولید ناخالص ملی باقیمت‌های ثابت (سال پایه 1376) نمایش داده شده است. میزان تولید ناخالص داخلی باقیمت جاری در سال 1394 به 1167 هزار میلیارد تومان رسیده است.

روند سالانه تولید ناخالص داخلی ایران باقیمت ثابت سال 76؛ هزار میلیارد ریال - مأخذ: مرکز آمار ایران

کاهش تولید از سال 1391 با شدت گرفتن تحریم‌ها آغاز شد؛ اقدامات جبرانی برای مهار آثار تحریم‌ها (تأسیس شرکت‌های بیمه کشتی، مدیریت منابع ارزی و واردات کالا و ...) فشارهای اولیه را کاهش داده و اقتصاد کشور تا حدی با شرایط تحریم‌ها تطبیق یافت.

بعد از 1393 گلوگاه تولید از آثار مستقیم تحریم به مسائل دیگری منتقل شد؛ مسائلی که پس از سال 1393 باید حل می‌شدند، راه‌حل‌های آن‌ها و اقدامات دولت یازدهم در جدول زیر بیان شده است.

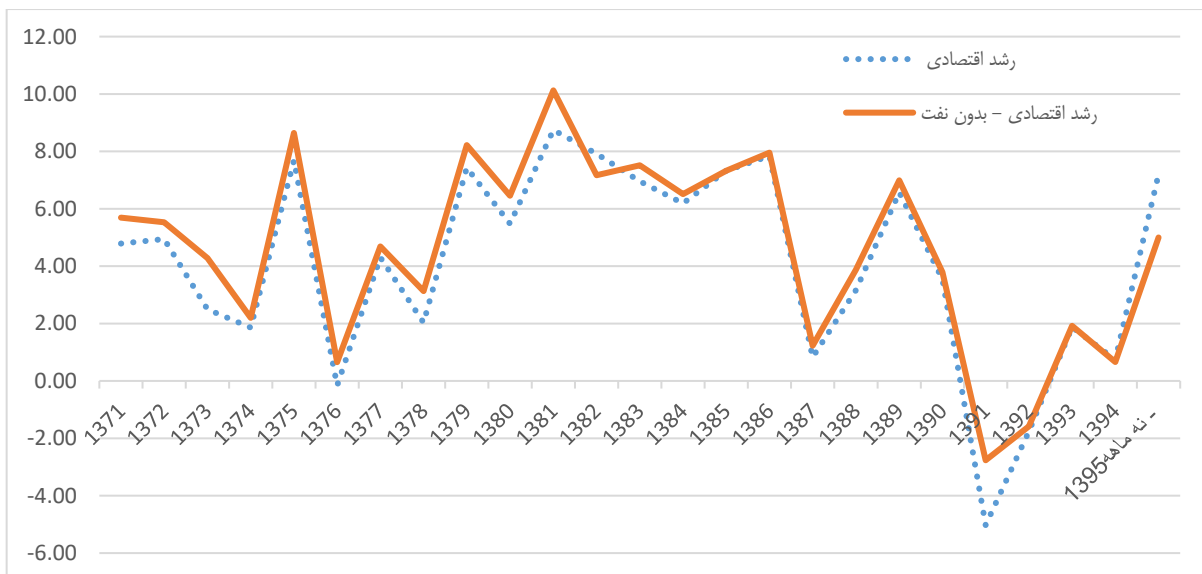
موضوع	مسائل: دلایل کاهش تولید از 1393	راه حل ها	اقدامات دولت یازدهم
مصارف و سرمایه گذاری	انتظار برای مشخص شدن شرایط سیاسی؛ این انتظار کاذب با تأکید بر تأثیر زیاد برجام در اقتصاد کشور ایجاد شد سود بالای سپرده ها و تسهیلات بانکی	کاهش نرخ سود سپرده ها و تسهیلات؛ اعطای تسهیلات بانکی به خانوارها؛ فعال کردن ساخت مسکن	دولت اقداماتی برای کاهش نرخ سود به صورت دستوری انجام داد که موفق نبود. دو کار اصلی دولت برای افزایش تقاضای خانوار تسهیلات خرید خودرو، کارت اعتباری بود. کار اول که ساده تر بود و ذینفعان قدرتمندی داشت انجام شد و کار دوم که مهم تر بود شکست خورد. با فعال کردن پروژه مسکن مهر، علاوه بر ایجاد اشتغال، تقاضا برای مصالح ساختمانی افزایش زیادی می یافت، اما دولت مسکن مهر را تضعیف کرده است.
مخارج دولت	در پی کاهش درآمد نفت، پروژه های عمرانی دولت کاهش یافت و به طور مستقیم و غیرمستقیم (از طریق تقاضای خانوار) تقاضا را کاهش داد.	فعال کردن پروژه های عمرانی از طریق واگذاری، فروش اوراق و منابع صندوق توسعه ملی	فروش اوراق مشارکت به دلیل ناکارآمدی نظام تأمین مالی موفق نبود. از منابع صندوق توسعه ملی برای پروژه های آب استفاده شد.
خالص صادرات غیرنفتی	رشد صادرات و کاهش واردات به کندی انجام شد.	اقداماتی متعددی برای افزایش صادرات و کنترل قاچاق باید انجام می شد که در بخش های بعدی توضیح داده شده است	دولت در این زمینه تعلل کرده و فرصت های بسیار خوبی را از دست داده است.

نکات مهم

- هرچند سرمایه گذاری پیش از سال 1390 کاهش یافته بود اما برای بازگرداندن میزان تولید ناخالص به سطح سال 1390، نیاز به سرمایه گذاری زیادی نبود و فقط باید تقاضای قبلی بازگردانده می شد.
- کاهش نرخ سود و تسهیلات بانکی به صورت درونزا با اصلاح نظام بانکی امکان پذیر بود. اولین اولویت های اصلاح اقتصاد ایران، اصلاح نظام بانکی و مالیاتی (برای تضعیف بازارهای سوداگرانه موازی تولید) است که معطل مانده است.
- افزایش تولید و رشد اقتصادی کشور، بیش از اینکه نیاز به سرمایه گذاری فیزیکی داشته باشد، نیاز به اصلاح ساختارها دارد که اتفاقاً باعث افزایش تاب آوری و مقاوم سازی اقتصاد کشور می شود.

رشد اقتصادی، میزان تغییرات تولید ناخالص داخلی (با قیمت های ثابت؛ حذف اثر تورم) است. در نمودار زیر روند رشد اقتصادی نمایش داده شده است. همان طور که مشاهده می شود، رشد اقتصادی فراز و نشیب های زیادی دارد: «در سالی که میزان تولید کمتر از سال قبل می شود، نرخ رشد کاهش یافته و بعد از یک یا دو سال نرخ رشد دوباره افزایش می یابد.»

رشد اقتصادی ایران با قیمت ثابت سال 76 - مأخذ: مرکز آمار ایران

در جدول زیر نرخ رشد در سال‌های 1392 و 1395 نشان داده شده است.

نرخ رشد اقتصادی بدون نفت (درصد)	نرخ رشد اقتصادی		
1.1-	1.9-	با محاسبه بانک مرکزی	1392
2.5-	5-	با محاسبه مرکز آمار	
1.9	11.6	با محاسبه بانک مرکزی	- 1395
5	7.2	با محاسبه مرکز آمار	نهمه ماهه

نکات مهم:

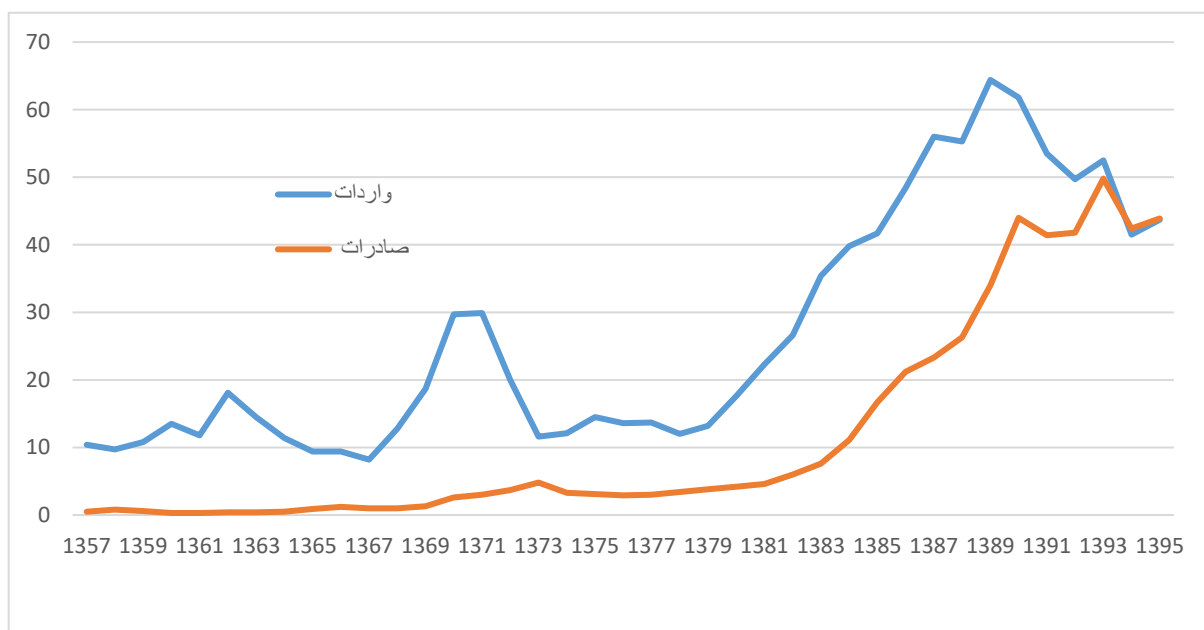
1. کاهش و افزایش نرخ رشد در سال 1392 و 1395 تا حد زیادی مربوط به فروش نفت است نه فعالیت‌های اقتصادی. رشد فروش نفت، تنها به افزایش درآمد دولت و هزینه‌های دولتی منجر می‌شود که در دوره‌های بعدی باعث تحریک تقاضا می‌شود.
2. رشد اقتصادی بدون نفت هم بوی نفت می‌دهد. در 1395 نسبت به سال 1394 صادرات خام یا با فراوری کم، رشد زیادی داشته‌اند (میعانات گازی 56.4٪، مواد معدنی 41.3٪، مواد بالادستی پتروشیمی: 7.5٪) و صادرات کالاهای صنعتی 1395 نسبت به سال قبل، کاهش شدیدی (منفی 15٪) داشته است.
3. پس از انقلاب اسلامی، کمترین نرخ رشد 9.5- درصد و در سال 1365 بوده است.

جمع‌بندی: تولید ناخالص داخلی از سال 1391 به دلیل آثار اولیه تحریم‌ها کاهش یافت اما از سال 1393 مسائل دیگری که قابل مدیریت تر بودند، گلوگاه تولید کشور شدند؛ هر چند تحریم‌ها تداوم یافت اما اگر راهبردهای کامل‌تری طراحی شده و راهبردهای طراحی شده به خوبی اجرا می‌شود، می‌توانستیم حداقل در سال 1394 به وضعیت سال 1390 برسیم؛ درحالی‌که در سال 1395 به سطح تولید سال 1390 نزدیک شده‌ایم.

کاهش و افزایش نرخ رشد در سال 1392 و 1395 تا حد زیادی مربوط به فروش نفت است نه فعالیت‌های اقتصادی. همچنین باید توجه داشت که نرخ رشد، تغییرات نسبت به سال گذشته است و اگر وضع

تجارت خارجی

روند صادرات و واردات کالا (بدون نفت خام، گاز طبیعی، بنزین، خدمات و قاچاق) در نمودار زیر نمایش داده شده است. حجم تجارت خارجی کشور (مجموع واردات و صادرات) از سال 1390 به بعد کاهش یافته است.

روند سالانه صادرات و واردات کالا؛ میلیارد دلار - مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در جدول زیر اطلاعات بیشتری از صادرات و واردات کالا در سال‌های 1394 و 1395 ارائه شده است.

تغییر 95 نسبت به 94	1395	1394		
56.4%	7.32	4.68	میعانات گازی	صادرات
41.3%	1.399	0.99	مواد معدنی	
7.5%	16.419	15.273	فراورده‌های پتروشیمی	
-15.5%	14.496	17.165	کالاهای صنعتی	
12.3%	0.374	0.333	فرش و صنایع دستی	
-1.7%	3.922	3.988	فراورده‌های کشاورزی	
3.5%	43.93	42.429	کل	
-4.1%	25.955	27.077	واسطه‌ای	واردات
9.2%	8.07	7.388	سرمایه‌ای	
15.9%	6.263	5.405	مصرفی	
	3.396	1.669	سایر	
5.2%	43.684	41.539	کل	

ترکیب صادرات و واردات کالا، میلیارد دلار؛ مأخذ: سازمان توسعه تجارت

تراز تجارت خارجی کشور در سال 1395 جدول زیر نشان داده شده است.

1395	
0.24	تراز تجاری بدون نفت خام، خدمات، قاچاق، واردات بنزین، واردات گاز طبیعی
- 3.8	تراز تجاری بدون نفت خام، خدمات، قاچاق
-24.8	تراز تجاری بدون نفت خام

تراز تجاری (صادرات منهای واردات)، میلیارد دلار

نکات مهم در تدوین آمارهای تجارت خارجی کشور عبارت‌اند از:

1. گمرک، میزان واردات بنزین و گاز طبیعی را آمارهای خود ثبت نمی‌کند. برآوردها نشان می‌دهد که در سال 1395، 2 میلیارد دلار واردات بنزین و 2 میلیارد دلار واردات گاز طبیعی داشته‌ایم.
2. صادرات گاز طبیعی مایع شده و میعانات گازی که در سال 1395 حدود 9.5 میلیارد دلار (21٪ کل صادرات) بوده است، به‌عنوان صادرات «غیرنفتی» لحاظ می‌شوند.
3. صادرات و واردات خدمات (خدمات فنی مهندسی، گردشگری و ...) به‌دقت اندازه‌گیری نشده و معمولاً در آمارها نمی‌آیند.
4. میزان قاچاق ورودی و خروجی با دقت کافی برآورد نمی‌شود. در برآورد حجم قاچاق، کم‌اظهاری قیمت کالاهای وارداتی در گمرک محاسبه نمی‌شود.

نکات مهم در روند تجارت خارجی کشور از این قرار است:

1. در سال 1384، صادرات کالا کمتر از 10 میلیارد دلار بوده که در سال 1390 به 44 میلیارد دلار رسیده است؛ این روند نمایانگر ظرفیت‌های اقتصاد ایران است.
  2. در سال 1392 صادرات به 41.8 میلیارد دلار کاهش یافت و واردات کالا حدود 8 میلیارد دلار بیش از صادرات بوده است.
  3. در پایان سال 1395 با کاهش واردات و افزایش صادرات تراز تجارت خارجی کالا (با احتساب میعانات گازی بدون نفت، بنزین، گاز طبیعی وارداتی، خدمات و قاچاق) به اندازه 240 میلیون دلار مثبت شده است. مثبت شدن این تراز برای نخستین بار در سه‌ماهه نخست سال 92 اتفاق افتاد.
  4. در سال 1395 نسبت به سال 1394 واردات مواد واسطه‌ای (به‌طور ویژه گندم) کاهش داشته و خام فروشی (میعانات گازی، مواد معدنی) افزایش یافته است. صادرات کالاهای صنعتی در سال 1395 نسبت به سال قبل، کاهش شدیدی (15٪) داشته است.
  5. بیشترین صادرات کشور ما مواد خام نفتی و معدنی با فراوری کم بوده و بیشترین واردات، خوراک دام، خودرو و قطعات آن و مواد غذایی است. در سال 1395، از نظر وزنی میزان صادرات ایران نزدیک به ۱۳۰ میلیون تن بوده در حالی که میزان واردات تنها ۳۳ میلیون تن بوده است. این بدان معنی است که کالاهای وارداتی به‌طور میانگین ۴ برابر کالاهای صادراتی قیمت داشته‌اند.
  6. هدف صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۹۴، ۶۱ میلیارد دلار بوده که 68 درصد آن (42.۴ میلیارد دلار) حاصل شد. در سال ۱۳۹۵ نیز هدف‌گذاری صادرات غیرنفتی ۵۰ میلیارد دلار در نظر گرفته شد و 88 درصد آن (44 میلیارد دلار) حاصل شد.
  7. از سال 1384 تا سال 1392 در مجموع 40 میلیارد دلار واردات از چین انجام شده که متوسط سالانه آن 5 میلیارد دلار در سال می‌شود، حال آنکه در طول سال‌های 92 تا 94 (سه‌ساله) بیش از 30 میلیارد دلار کالا از چین وارد شده که میانگین آن حدود 10 میلیارد دلار در سال بوده است.
- برای کاهش وابستگی به فروش نفت و افزایش تعامل اقتصادی با سایر کشورها (که باعث کاهش امکان تحریم ایران می‌شود) باید حجم تجارت خارجی کشور با رعایت استقلال کشور، افزایش یابد
- راهبردهای ارتقای تجارت خارجی کشور عبارت‌اند از:

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
1	اعطای اعتبار خرید به واردکنندگان محصولات ایرانی از محل صندوق توسعه ملی (ایجاد مزیت خرید کالاهای ایرانی از طریق تسهیلات بانکی)	انجام نشده است.
2	تسهیل فرایندها و مقررات و ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی از طریق راه‌اندازی دالان کسب و کار	اصلاحاتی در گمرک انجام شده اما در مجموع کار قابل ملاحظه‌ای در کل فرایند صادرات انجام نشده است.
3	تقویت توانمندی بازاریابی	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
4	تجارت ترجیحی با مناطق و کشورها و مبالغ تهرتری	این راهبرد با کشور ترکیه اجرایی شد اما به دلیل نقایصی که داشت، نتایج مطلوبی در پی نداشته است.
5	تنوع مبادی واردات و مقصدهای صادرات	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
6	مشروط کردن سرمایه‌گذاری خارجی به صادرات	این راهبرد در صنعت خودرو اجرا شده است.

7	افزایش رقابت‌پذیری محصولات ایرانی (ارتقای کیفیت محصولات و کاهش قیمت تمام‌شده از طریق کاهش هزینه تأمین مالی، ارتقای کیفیت منابع انسانی و کارایی بازار کار، اعمال ضوابط و استانداردهای کیفی در یک برنامه زمان‌بندی‌شده و ...)	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
8	ایجاد سامانه اطلاعات زنجیره تأمین برای کنترل کیفیت و ردیابی کالا	برای ردیابی جابجای کالا، سامانه‌هایی در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (مصوب 1392) پیش‌بینی شده‌اند که پس از گذشت چندین سال هنوز کامل نشده‌اند درحالی‌که این سامانه‌ها در مدت کمتر از یک سال قابل راه‌اندازی بودند.
9	ردیابی مالی: ردیابی تراکنش‌ها پولی و ردیابی معاملات (از طریق نظام بانکی و سامانه مالیات)	علی‌رغم وجود سامانه‌های اطلاعاتی، از این امکان به‌خوبی استفاده نشده است.
10	تقویت اقتصاد و اشتغال مرزی	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.

نکته مهم:

- برای جلوگیری از قاچاق کالا، ردیابی کالا و ردیابی مالی کافی است!

مثال‌ها:

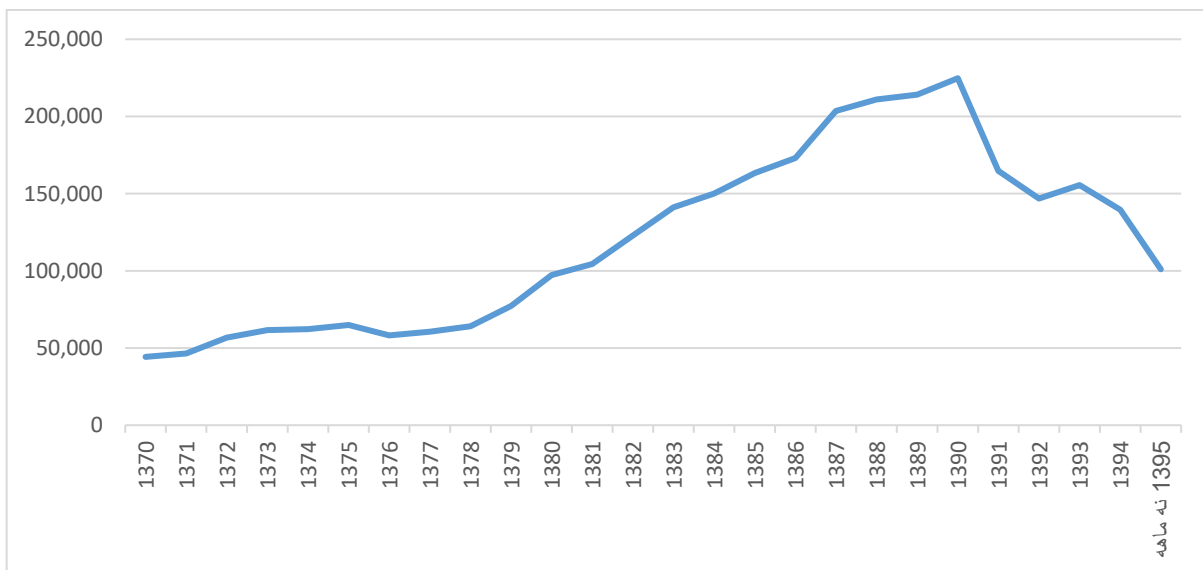
1. با برقراری ارتباط بین داده‌های گمرک و مالیات بر ارزش افزوده، کم‌اظهاری برای همه کالاهایی که مجموع حقوق گمرکی و سود بازرگانی آن‌ها کمتر از مالیات ارزش افزوده باشند، منتفی می‌شود و حتی بیش اظهاری خواهد شد، زیرا در غیر این صورت میزان پرداختی مالیات بر ارزش افزوده بیشتر از کاهش پرداختی بابت گمرک می‌شود. چنین کاری کمتر از دو ماه زمان می‌برد!
2. کشور ما فرصت‌های بسیاری برای صادرات دارد. به‌عنوان مثال می‌توان به صادرات میوه و سبزی‌ها به روسیه (به‌ویژه در دوران تنش بین روسیه و ترکیه) و صادرات به عراق (با توجه به ارتباطات عمیق مذهبی) اشاره کرد که از آن‌ها استفاده نشده است.

جمع‌بندی: جهش صادرات قبل از دولت یازدهم رخ داده است. مثبت شدن تراز تجارت خارجی کالا بعد از سال 1394، از طریق کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای و افزایش صادرات مواد خام (میعانات گازی و مواد معدنی) حاصل شده است؛ اگر صادرات و واردات خدمات، گاز، بنزین و قاچاق را در نظر بگیریم، تراز تجاری کشور بدون نفت مثبت نیست!

دولت امکانات و فرصت‌های زیادی برای افزایش صادرات و کاهش قاچاق داشته که به‌خوبی از آن‌ها استفاده نکرده است.

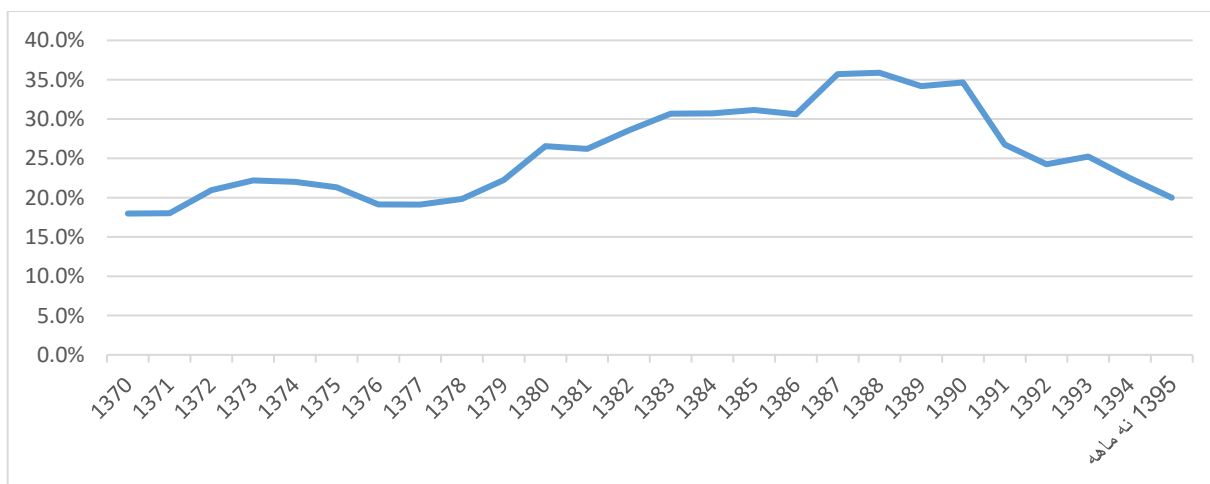
تشکیل سرمایه

ظرفیت‌های ایجاد شده در حوزه‌های مختلف را می‌توان با رقم سرمایه‌گذاری بیان کرده و مقادیر آن‌ها را تجمیع کرد. تا سال 1390، هر سال سرمایه‌گذاری بیشتری در اقتصاد کشور انجام شده است. میزان تشکیل سرمایه در سال 1390 به 135 هزار میلیارد تومان (با قیمت‌های جاری) رسید که 52 هزار میلیارد تومان آن مربوط به سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات است. در نمودار زیر روند تشکیل سرمایه در هر سال نمایش داده شده است.

روند سرمایه‌گذاری سالانه در ایران با قیمت ثابت سال 76؛ هزار میلیارد ریال - مأخذ: مرکز آمار ایران

مهم‌تر از میزان سرمایه‌گذاری، سهم سرمایه‌گذاری از تولید است، هر چه این سهم بالاتر باشد، نشان‌دهنده افزایش قدرت اقتصادی کشور است. همچنان که در نمودار زیر مشاهده می‌شود، سهم سرمایه‌گذاری از کل تولید کشور در سال‌های 87 تا 90 حدود 35 درصد بوده که بیشترین سهم سرمایه‌گذاری در 25 سال گذشته است.

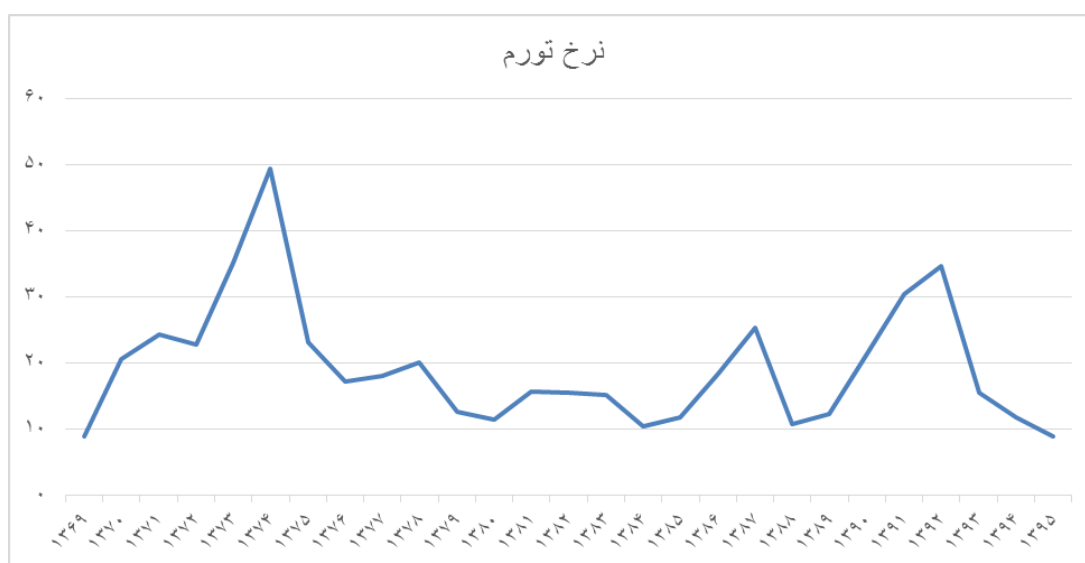

رشد سهم تشکیل سرمایه از تولید؛ درصد - مأخذ: مرکز آمار ایران

جمع‌بندی: تا سال 1390، هر سال سرمایه‌گذاری بیشتری در اقتصاد کشور انجام شده است. میزان سرمایه‌گذاری در سال 1394 کمتر از سال 1384 شده است. سهم سرمایه‌گذاری از کل اقتصاد کشور در سال‌های 87 تا 90 حدود 35 درصد بوده که بیشترین سهم سرمایه‌گذاری در 25 سال گذشته است.

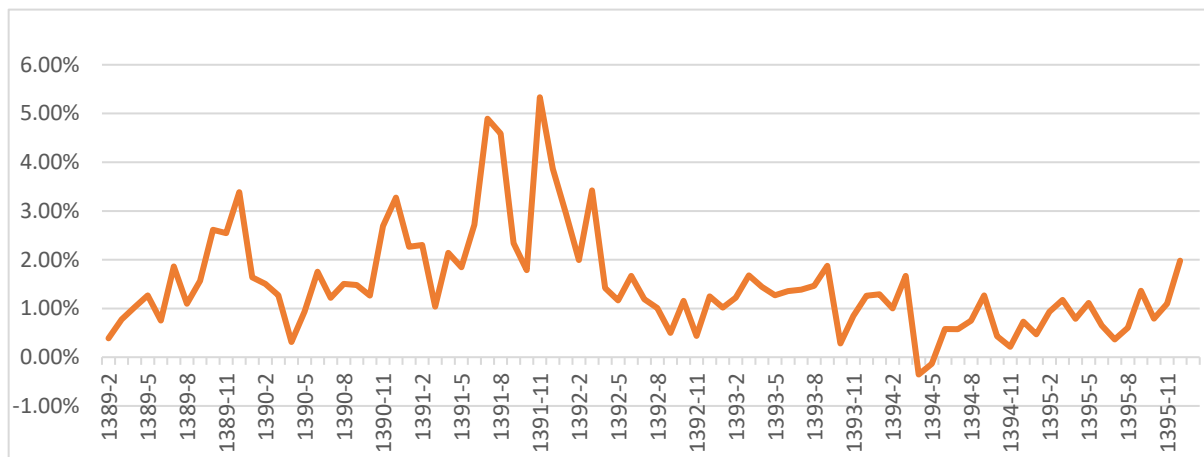
تورم

رشد نرخ تورم (نرخ تورم خانوارهای شهری) با محاسبه بانک مرکزی در نمودار زیر نمایش داده شده است؛ بیشترین نرخ تورم ایران در سال 1374 (49.4 درصد) و پس‌از آن در سال 1392 (34.7 درصد) بوده است. مرکز آمار ایران، تورم سال 1392 را 32.1 درصد محاسبه کرده است.

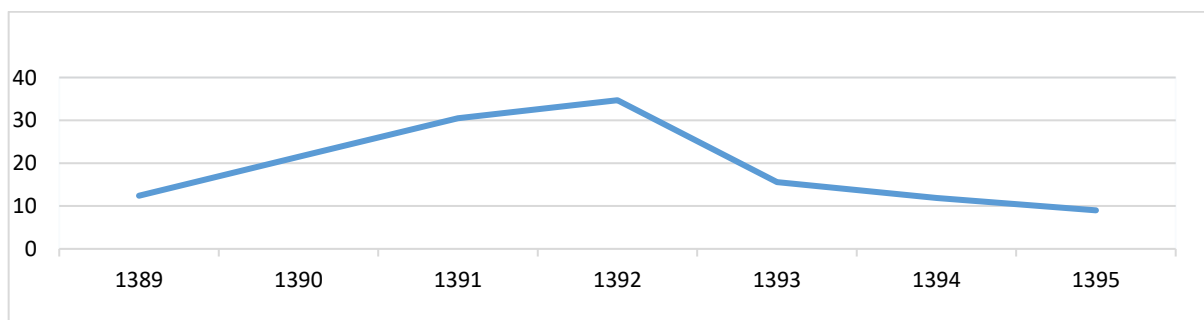

رشد نرخ تورم خانوارهای شهری؛ سال پایه 1390=100 - مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

برای تحلیل بهتر نرخ تورم، تغییرات ماهانه شاخص قیمت‌ها از ابتدای سال 1389 تا پایان سال 1395 و همچنین نرخ تورم در این سال‌ها در نمودارهای زیر نمایش داده شده است.

تغییرات ماهانه شاخص قیمت‌ها - مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تغییرات نرخ تورم سالیانه 1389 تا 1395- مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

روند تغییرات نرخ تورم به این شرح است:

1. شاخص قیمت‌ها از اسفند سال 1389 در اثر اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها جهش داشته که بر نرخ تورم سال 1390 تأثیر گذاشته است.
2. شاخص قیمت‌ها از اسفند 1390 و نیمه دوم سال 1391 افزایش قابل‌ملاحظه‌ای داشته است که بیشتر ناشی از آثار تحریم‌ها است؛ بنابراین شاخص‌های قیمت سال 1392 که تغییر زیادی نسبت به سال قبل داشته‌اند. تورم 34.7 در سال 1392 عمدتاً ناشی از افزایش قیمت ارز، مشکلات انتقال پول و آثار روانی آن‌ها (انتظارات) است که در سال 1391 رخ داده بود.

3. از اوایل سال 1392، تأثیرات تحریم بر نرخ تورم شروع به تخلیه شدن کرد و هزینه‌های تولید (به‌ویژه هزینه انرژی، نرخ ارز) افزایش زیادی نداشت؛ از طرف دیگر، تقاضا برای خرید محصولات کاهش یافت؛ و بنابراین شاخص قیمت‌ها افزایش اندکی داشته و نرخ تورم کاهش یافت.
4. شاخص‌های قیمت سال 1391 (که افزایش یافته بودند) در محاسبه نرخ تورم سال 1392 در صورت کسر بوده و در محاسبه نرخ تورم سال 1393 در مخرج کسر قرار گرفته‌اند؛ بنابراین با توجه به تغییرات کمتر شاخص قیمت در سال 1393 نسبت به سال 1392، نرخ تورم سال 1393 بر اساس تعریف نرخ تورم کاهش یافته است.
5. تورم نقطه‌به‌نقطه در حال افزایش است. نرخ تورم سال 1395، 9٪ است؛ اما تورم نقطه‌به‌نقطه اسفند 95 (تغییرات شاخص قیمت اسفند 95 نسبت به اسفند 94) 11.9٪ بوده است در بین گروه‌های مختلف، تورم خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها به 17.8٪ و بهداشت و درمان به 16.9٪ رسیده که بیشترین مقادیر را دارند. نرخ تورم در حال افزایش است!
6. افت وضعیت اقتصادی را در سال‌های جنگ تحمیلی و همچنین سال 1374 شاهد بوده‌ایم. تورم در سال 1374، به 49.4 درصد رسید، اما دولت مستقر دو سال فرصت داشت تا دولت را با نرخ تورم 17 درصد و نرخ رشد 0.16- درصد به دولت بعدی تحویل دهد؛ مهم‌تر اینکه دولت هفتم، همان مدیران اقتصادی دولت ششم را بکار گرفت و بنابراین عملکرد دولت قبلی سیاه نمای نشد.

راهبردهای کنترل تورم و اقدامات دولت در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبردهای کنترل تورم	اقدامات دولت یازدهم
1	سیاست‌های پولی و مالی	سیاست‌های پولی و مالی دولت انبساطی بوده‌اند، نقدینگی افزایش یافته و مخارج دولت نیز زیاد شده است.
2	اصلاحات ساختاری	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.

سؤال اینجاست که چرا نرخ تورم بعد از سال 1393 با اعمال سیاست‌های پولی و مالی انبساطی (که باعث افزایش تورم می‌شوند) و عدم اصلاحات ساختاری کاهش یافته است؟ چندان ناشی از اقدامات دولت نیست، و نرخ تورم به این دلایل کاهش یافته است:

1. کاهش تقاضا: «سود بالای سپرده‌های بانکی (که نگهداری پول در بانک را توجیه‌پذیر می‌کند و مصرف را به تعویق می‌اندازد)، کاهش بودجه عمرانی دولت، کاهش سطح فعالیت‌های اقتصادی (مانند مسکن مهر) و انتظار و بلا تکلیفی مردم» باعث کاهش فشار تقاضا بر افزایش قیمت‌ها شده است.
2. روش محاسبه: در محاسبه تورم، تغییرات متوسط شاخص قیمت 12 ماه گذشته تقسیم بر متوسط شاخص قیمت‌های 12 ماه قبل از آن می‌شود. بنابراین ماه‌هایی که شاخص قیمت بالایی داشته‌اند پس از 12 ماه در مخرج کسر قرار می‌گیرند و مقدار تورم (بر اساس فرمول محاسباتی) خودبه‌خود کاهش می‌یابد.

لازم به ذکر است که بخشی از نقدینگی ایجاد شده در کشور، ناشی از انباشت سپرده‌های بانکی و سود آنها است که اگر این نقدینگی به درستی فعال نشود، باعث تورم شدید در آینده خواهد شد.

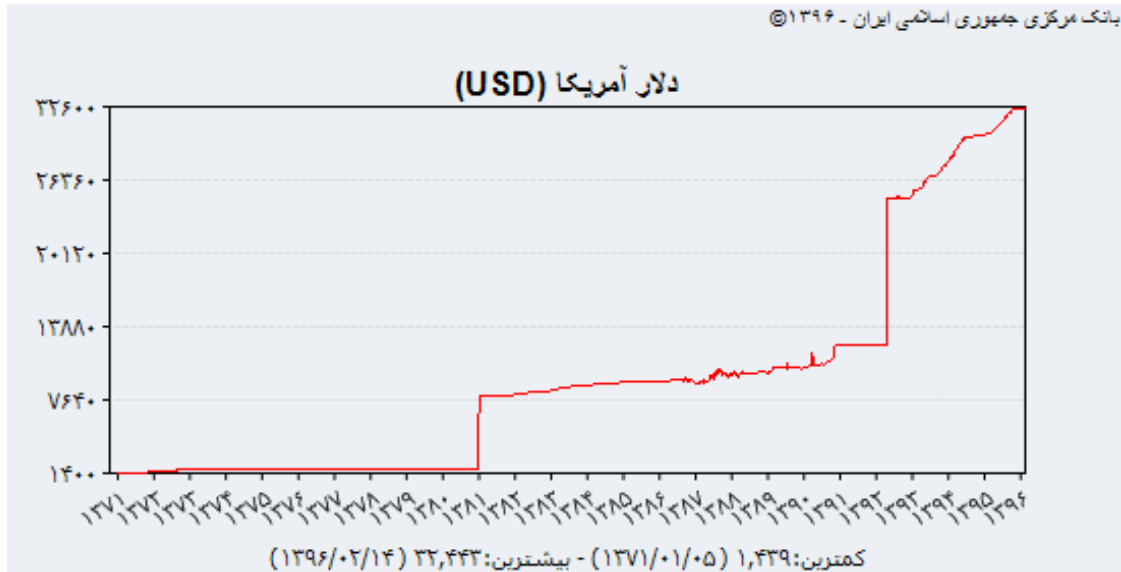
جمع‌بندی: افزایش تورم در سال 1392 ناشی از تحریم‌های سال 1390 و 1391 بود. دولت به قیمت تداوم رکود (جلوگیری از تأمین نیازها و کاهش تقاضا)، رشد شاخص قیمت‌ها را کند کرده است. به عبارت دیگر دولت نه تنها نتوانست رکود و تورم را باهم مهار کند بلکه، تعمیق رکود باعث کاهش تورم شده است. بخش زیادی از نقدینگی کشور فعلاً راکد است و اگر حرکت کند، تورم را افزایش خواهد داد. کاهش تورم در سال‌های اخیر با روش اصولی (اصلاح ساختارها و افزایش بهره‌وری) حاصل نشده و ناپایدار است. همچنین کاهش نرخ تورم، تا حدی زیادی مربوط به نحوه محاسبه نرخ تورم است.

یادآوری:

- نرخ تورم به مفهوم متوسط تغییر در سطح عمومی قیمت‌ها در یک دوره خاص است که بیانگر تغییر در هزینه پرداختی برای خرید سبد معینی از کالاها و خدمات مصرفی یا تولید سبد معینی از کالاها و خدمات است؛ بنابراین می‌توان تورم را برای اقشار مختلف (خانوارهای شهری، روستایی، دهک‌های هزینه‌ای و ...) و تولیدکنندگان، کالاهای صادراتی و وارداتی محاسبه کرد. نرخ تورم مشهور، نرخ تورم خانوارهای شهری است.
- محاسبه تورم بر اساس شاخص قیمت کالاها و خدمات محاسبه می‌شود؛ این شاخص یکی از بهترین معیارهای سنجش تغییر قدرت خرید پول به شمار می‌رود. نرخ تورم منتهی به هر ماه از محاسبه درصد تغییر متوسط شاخص قیمت در دوازده ماه منتهی به ماه موردنظر نسبت به دوره مشابه قبل به دست می‌آید؛ به عبارت دیگر، شاخص قیمت‌های دو سال گذشته برای محاسبه نرخ تورم در نظر گرفته می‌شوند. چنانچه ماه موردنظر اسفندماه باشد، به آن نرخ تورم سال موردنظر می‌گویند.
- سیاست‌های پولی شامل تغییر حجم نقدینگی و سیاست‌های مالی شامل تغییر نرخ مالیات و مخارج دولت است.

ارز

روند تغییرات نرخ دلار در نمودار زیر نمایش داده شده است.

روند تغییرات نرخ ارز - مأخذ: بانک مرکزی

قیمت دلار در چند مقطع زمانی در جدول زیر نشان داده شده است.

15 اردیبهشت	15 اردیبهشت	15 اردیبهشت	15 اردیبهشت	15 آبان	15 اردیبهشت	
1396	395	394	1393	1392	1392	
32400	۳۲۷,۳۰	۴۳۰,۲۸	۵۰۸,۲۵	۹۱۷,۲۴	۲۶۰,۱۲	مبادله‌ای (بانک مرکزی)
37500	34,503	33,251				آزاد (صرافی‌ها)

قیمت ارز مبادله‌ای و آزاد- ریال مأخذ: بانک مرکزی و معاملات ثبت‌شده در سامانه نظارت ارز (سنا) توسط صرافی‌های مجاز کل

روند تغییرات نرخ دلار به این شرح است:

1. بعد از سال 1390 بازار ارز نوسانات شدیدی داشت. از سال 1392 بازار ارز روند نسبتاً ثباتی را طی کرده است.

2. از پاییز سال 1394 به بعد بازار ارز به تدریج شاهد نوساناتی بوده است، به طوری که در دی ماه 1394 بالاترین نرخ ارز بعد از 1392 ثبت شد (36733 ریال). این نوسانات را عمدتاً می‌توان ناشی از نوسانات بازار نفت و نیز اخبار سیاسی مرتبط با فرآیندهای اجرایی شدن برجام دانست.

3. از سال 1395 و به طور مشخص از خردادماه بازار ارز به تدریج ملتهب شده و شاهد روندی صعودی در نرخ بازار غیررسمی دلار در برابر ریال بودیم، به طوری که در آذرماه 1395 متوسط نرخ دلار در بازار غیررسمی به 38680 ریال افزایش یافت.

دلایل افزایش قیمت دلار در سال 1395 عبارت‌اند از:

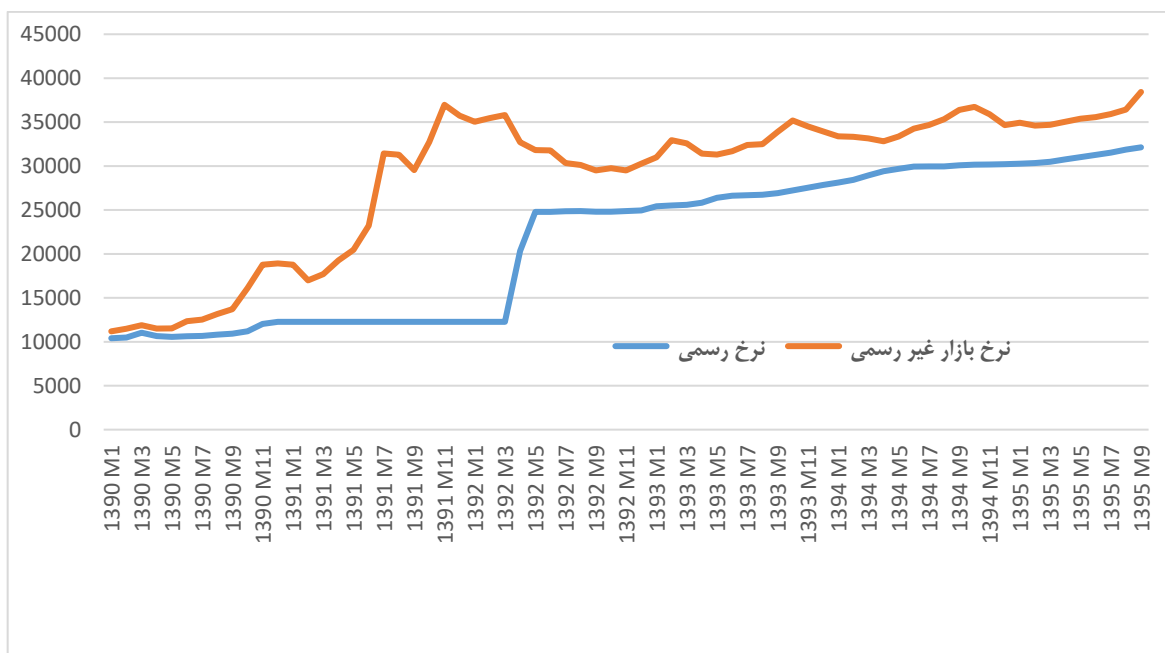
1. مؤلفه‌های اقتصادی: رشد مزمّن نقدینگی طی سال‌های گذشته، کاهش قیمت‌های نفت، کاهش نرخ سود بانکی و افزایش ارزش دلار در بازارهای جهانی

2. مؤلفه‌های غیراقتصادی: نتایج انتخابات آمریکا، اعلام سیاست دولت مبنی بر یکسان‌سازی نرخ ارز تا پایان سال 1395، تقاضا برای مسافرت به عتبات عالیات در اربعین و اختلال در عرضه ارز توسط شرکت‌های پتروشیمی در بازار موجب افزایش تقاضای سفته‌بازانه برای نرخ ارز شده‌اند. باین حال باید توجه کرد که این عوامل همگی نقش ثانویه در افزایش نرخ ارز داشته‌اند و عوامل اقتصادی را باید علت زمینه‌ای و اصلی کاهش ارزش پول ملی دانست.

تبعات افزایش نرخ ارز عبارت‌اند از:

- افزایش نرخ تورم، افزایش میزان شکاف بین نرخ ارز رسمی و غیررسمی، افزایش هزینه واردات نهاده‌های تولید، بهبود رقابت‌پذیری کالاهای داخلی در مقابل کالاهای خارجی، افزایش درآمدهای دولت، افزایش ارزش دارایی‌های شرکت‌های بورسی در میان‌مدت.
- اثر نرخ ارز بر بهبود رقابت‌پذیری کالای داخلی موقت خواهد بود، زیرا با تداوم رشد نقدینگی و تورم مزمن در کشور، مجدداً هزینه‌های تولید در داخل افزایش‌یافته و رقابت‌پذیری قیمتی کالاهای داخلی مجدداً کاهش خواهند یافت.

یکی از چالش‌های جدی دولت در حال حاضر، یکسان‌سازی نرخ ارز و از بین بردن شکاف بین نرخ رسمی و غیررسمی ارز است. از جمله دلایل به تأخیر افتادن اجرای این سیاست می‌تواند اثرات تورمی آن و بی‌ثباتی احتمالی ناشی از اجرای این سیاست در بازار ارز باشد. هرچقدر فاصله نرخ رسمی و غیررسمی ارز بیشتر باشد، هزینه‌های اجرای سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز نیز بیشتر خواهد بود. لذا افزایش نرخ ارز در ماه‌های اخیر از این نظر موجب افزایش هزینه‌های اجرای این سیاست می‌شود.

نرخ ارز رسمی و غیررسمی؛ مأخذ: بانک مرکزی. سامانه نظارت ارز (سنا)

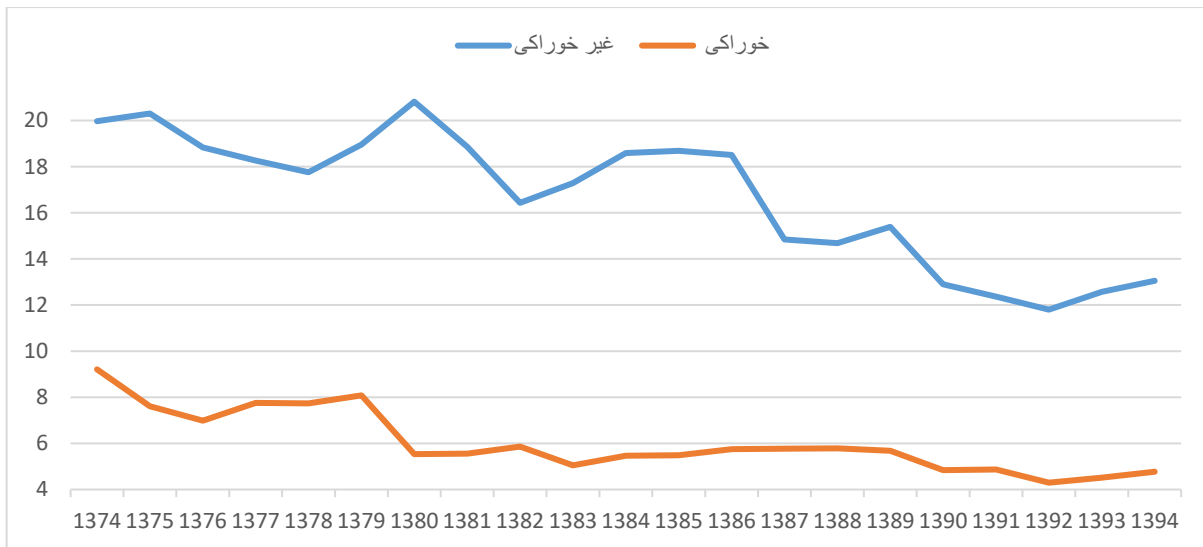
قیمت‌گذاری نرخ ارز باید بر اساس عملکرد واقعی اقتصاد انجام شده و وابستگی به دلار آمریکا حذف شود. راهبردهای کنترل قیمت ارز و اقدامات دولت در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبردهای کنترل ارز	اقدامات دولت یازدهم
1	تک‌نرخی کردن ارز	نتیجه‌ای حاصل نشده است.
2	افزایش عرضه ارزهای خارجی (از طریق افزایش صادرات غیرنفتی نسبت به واردات)	افزایش صادرات غیرنفتی اندک بوده است.
3	حذف درآمد دولت از صادرات نفت (حذف تأثیرات تأمین بودجه از طریق دست‌کاری نرخ ارز)	وابستگی بودجه سال 1396 به نفت بیشتر شده است.
4	پیمان‌های ارزی دو و چندجانبه برای مبادله با ارزهای ملی	به‌کندی پیگیری می‌شود
5	راه‌اندازی بورس ارز	اقدامی نشده است.

جمع‌بندی: بعد از سال 1390 بازار ارز نوسانات شدیدی داشت. از سال 1392 بازار ارز روند نسبتاً با ثباتی را طی کرده است. برای مدیریت بازار ارز در سال 1391، ارز دونرخه شد که باید پس از کنترل آثار اولیه تحریم، ارز در سالی‌های بعد تک‌نرخ می‌شد. اما این اصلاح ساختاری انجام نشده است. دولت یازدهم اقدام مؤثری برای قیمت‌گذاری نرخ ارز باید بر اساس عملکرد واقعی اقتصاد (از طریق بورس ارز) و حذف وابستگی به دلار آمریکا انجام نداده است.

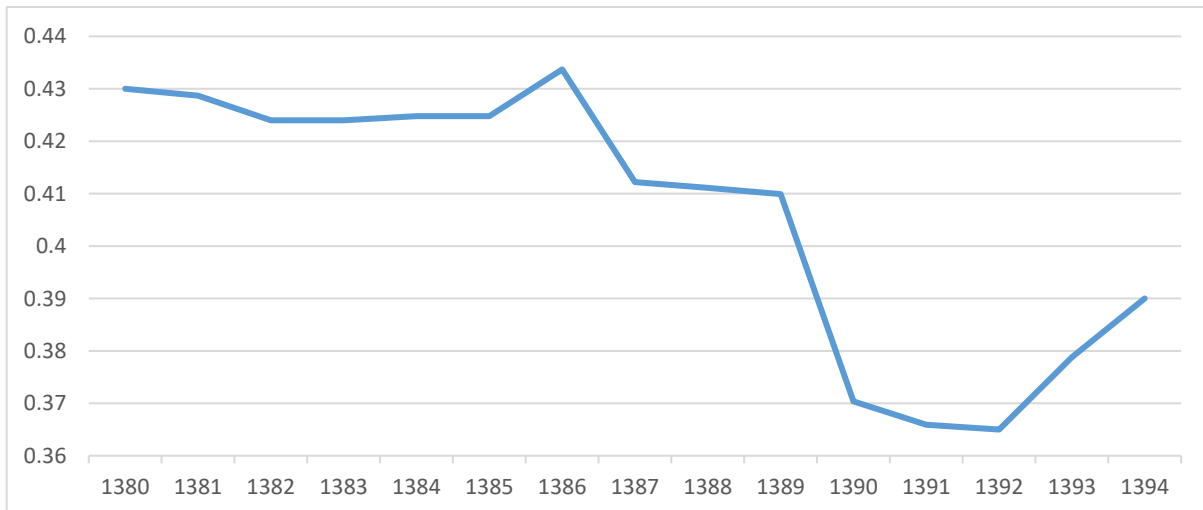
توزیع درآمد و رفاه اقتصادی خانوار

روند نسبت مخارج دهک دهم به دهک اول هزینه‌ای برای خانوارهای شهری در نمودار زیر به تفکیک هزینه‌های خوراکی و غیرخوراکی نمایش داده شده است.

روند نسبت مخارج دهک دهم به دهک اول هزینه‌ای برای خانوارهای شهری؛ مأخذ: مرکز آمار ایران

روند تغییرات ضریب جینی (که بیانگر توزیع درآمد است) در نمودار زیر نمایش داده شده است.

روند تغییرات ضریب جینی؛ مأخذ: بانک مرکزی

شاخص دیگری که برای سنجش نابرابری اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد، شاخص رفاه اجتماعی است که از ضرب درآمد سرانه در (ضریب جینی-1) به دست می‌آید. بررسی آمار رسمی کشور نشان می‌دهد که اگرچه در دوره ده ساله قبلی، شاخص رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۱ به خاطر بهبود درآمد سرانه و کاهش ضریب جینی به‌طور محسوس‌تری بهبود یافته است، اما در دوره ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴، شاهد کاهش مقدار شاخص رفاه اجتماعی هستیم. زیرا از یک طرف توزیع درآمد بدتر شده است (افزایش ضریب جینی) و از طرف دیگر درآمد سرانه کاهش یافته است.

روند تغییرات درآمد و هزینه خانوارها به این شرح است:

1. خوشبختانه در 20 سال گذشته توزیع درآمد و نسبت هزینه‌های دهک دهم به دهک اول بهبود قابل ملاحظه‌ای یافته است.

2. در سال 1392، هزینه‌های خوراکی و دخانی بالاترین دهک، 4.3 برابر دهک پایین و هزینه‌های غیرخوراکی آن‌ها 11.8 برابر بوده است.
  3. بعد از سال 1392، توزیع درآمد و نسبت هزینه‌ها بدتر شده است.
- اقدامات ویژه‌ای که قبل از سال 1392 برای کاهش فقر و بهبود توزیع ثروت و درآمد انجام شد، عبارت‌اند از:
1. سهام عدالت: بیش از 40 میلیون نفر سهامدار سهام عدالت شدند. سید سهام عدالت شامل 442 هزار میلیارد ریال از سهام 63 شرکت سودآور مشمول واگذاری بود.
  2. واگذاری سهام ترجیحی به کارکنان بنگاه‌های مشمول واگذاری: 482 میلیون سهم به ارزش 12408 میلیارد ریال به 266119 نفر از کارکنان شرکت‌های مشمول واگذاری، واگذار شده است.
  3. اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها
  4. توزیع منابع قرض‌الحسنه بانک‌ها: نسبت تسهیلات به سپرده‌های قرض‌الحسنه (با کسر سپرده قانونی) از 29/9 درصد در پایان سال 1383 به 92/8 درصد در اردیبهشت سال 1392 رسید.
  5. توجه به مناطق روستایی: اتمام برق‌رسانی به روستاهای بالای 20 خانوار، تکمیل شبکه بهداشت روستایی، ارتقاء شاخص راه روستایی آسفالت و ...
  6. افزایش بیشتر حقوق کارکنانی که حقوق کمتری داشته‌اند.
  7. اجرای طرح مسکن مهر
  8. افزایش اشتغال در طرح‌های عمرانی، ساخت مسکن مهر و ...

کارهای باقی‌مانده برای کاهش فقر و نزدیک شدن به عدالت در ثروت و درآمد عبارت‌اند از:

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
1	افزایش اشتغال: توانمندسازی 3 میلیون نفر از افراد تحت پوشش سازمان‌های حمایتی برای کسب فرصت‌های شغلی توزیع متناسب فرصت‌های شغلی در مناطق کشور	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
2	ساخت مسکن ارزان یا رایگان برای خانوارهای کم‌توان	دولت یازدهم طرح مسکن اجتماعی را از ابتدای دولت اعلام کرد اما در اواخر سال 1395 تازه آیین‌نامه آن مصوب شد و اقدامی انجام نشده است.
3	پرداخت کمک و یارانه کافی به افراد نیازمند	کمک‌هزینه خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) و بهزیستی بر اساس قانون بودجه سال 1396 افزایش یافت. البته دولت با این مصوبه مخالف بود اما در آستانه انتخابات به سرعت آن را اجرا کرد.
4	افزایش مشارکت‌های مردمی و هماهنگی آن‌ها در فعالیت‌های حمایتی (فراتر از پرداخت صدقه)	کار قابل ملاحظه‌ای انجام نشده است.
5	اصلاح مأموریت‌ها و ساختار دولت؛ تجمیع، بازنگری و اصلاح ساختار نهادهای امدادگر در کشور.	اقدامی نشده است.
6	گسترش بیمه (انواع بیمه‌ها و پوشش آن‌ها)	در طرح بیمه سلامت، اکثر افراد نیازمند به‌طور رایگان بیمه شدند.

جمع‌بندی: نسبت مخارج دهک دهم به دهک اول، ضریب جینی (توزیع درآمد) و رفاه اجتماعی تا سال 1392 روبه بهبود بوده و پس‌از این سال، روند نامطلوبی یافته است. مهم‌ترین اقدامات برای بهبود رفاه اقشار پایین جامعه، «افزایش اشتغال، کمک ویژه برای توانمندسازی و تأمین مسکن» است که دولت یازدهم در این موارد کار قابل‌ملاحظه‌ای انجام نداده است.

منابع مالی

منابع مالی برای انجام فعالیت‌های اقتصادی شامل منابع بازار سرمایه، نظام بانکی، صندوق توسعه ملی و منابع خارجی هستند. دولت ابزارهای متعددی برای جهت‌دهی این منابع دارد که باید از آن‌ها استفاده کند. علاوه بر این‌ها، بودجه به لحاظ منابع (مالیات، فروش نفت و درآمدهای اختصاصی) و مصارف تأثیر زیادی بر اقتصاد کشور می‌گذارد. هر چند فروش نفت بعد از سال 1390 کاهش یافته، اما کاهش فروش نفت نباید دلیلی کاهش فعالیت‌های اقتصادی کشور باشد، زیرا:

1. با رویکرد خودسازمان‌دهی و مردمی کردن اقتصاد، دولت باید تا حد امکان فعالیت‌های تصدی‌گری خود را واگذار کرده و به اصلاح ساختارهای اقتصادی و کنترل حاکمیتی بپردازد.
2. از سال 1389 بخشی از درآمد نفت به صندوق توسعه ملی واریز شده است. این منابع مانند یک ضربه‌گیر، نوسانات درآمد نفتی را برای تأمین مالی تولید را از بین می‌برد.
3. دولت باید هزینه‌های خود را تا حد امکان به هزینه‌های اعمال حاکمیت کاهش داده و این هزینه‌های را از طریق مالیات و کارمزد (در ارائه برخی از خدمات) دریافت نماید.

لازم به ذکر است که دریافت مالیات سه کارکرد دارد: کسب درآمد، تنظیم اقتصاد، کسب اطلاعات از فعالیت‌های اقتصادی. متأسفانه کارکردهای تنظیمی و اطلاعاتی مالیات مغفول هستند. مالیات باید به سرعت جایگزین درآمد صادرات نفتی در بودجه شود.

جمع‌بندی: با توجه به ظرفیت بازار سرمایه، نظام بانکی و منابع صندوق توسعه ملی، کشور از منابع مالی بالقوه و بالفعل کافی برای برخوردار بوده اما دولت یازدهم نتوانسته آن‌ها را در راستای اولویت‌های کشور تقویت و هدایت کند. دولت یازدهم چاره کار را در سرمایه‌های خارجی دیده و به انتظار نشسته است! اصلاحات ساختاری بسیار مهمی (مانند مالیات بر ارزش افزوده و تدوین لایحه اصلاح قانون مالیات‌ها) قبل از دولت یازدهم انجام شده است. در حال حاضر مهم‌ترین کار در حوزه مالیات، اجرای کامل اصلاحیه قانون مالیات‌های مستقیم (مصوب 1384) و اجرای کامل سامانه الکترونیکی مالیات است. این کارها نیمه‌تمام مانده‌اند.

نظام تأمین مالی

نظام تأمین مالی کشور با چالش‌های متعددی مواجه است در حوزه پولی و بانکی، پایین بودن نسبت کفایت سرمایه بانک‌ها، بالا بودن مطالبات غیر جاری، نقض ابزارها و روش‌های نظارتی، بدهی بالای بانک‌ها به بانک مرکزی و بدهی بخش دولتی به بانک‌ها چالش‌های مهمی هستند. به دلیل عدم توازن منابع و مصارف بانک‌ها، بسیاری از آن‌ها به مرزهای بحران نزدیک شده‌اند. بازار سرمایه نیز توسعه کافی نیافته و جذابیت لازم برای سرمایه‌گذاران را ندارد. سهم صنعت بیمه نیز در نظام تأمین مالی کشور بسیار اندک است.

حجم نقدینگی در سال 1395 به بیش از 1250 تریلیون تومان رسیده، اما توزیع نقدینگی بین بخش‌های اقتصاد بسیار نامتناسب است. محدودیت نقدینگی، مسائل زیادی برای تولید و سرمایه‌گذاری ایجاد کرده است. برای تحول نظام تأمین مالی باید چنین راهبردهای اجرایی شوند:

1. ایجاد رقابت بین بانک‌ها برای کاهش نرخ سود تسهیلات
  - کاهش تقاضای تسهیلات از طریق حذف تقاضاهای مضاعف در زنجیره تأمین
  - افزایش منابع تسهیلات بانکی: الف) پرداخت بدهی‌های دولت از طریق انتشار اوراق خرید دین ب) کاهش سهم بانک‌ها از تأمین سرمایه ثابت و مصرف منابع آن‌ها برای تأمین سرمایه در گردش
2. توسعه بازار سرمایه؛
  - توسعه ابزارهای مشتقه
  - تقویت شرکت‌های تأمین سرمایه و سرمایه‌گذار
  - تقویت شرکت‌های بیمه
  - شفافیت عملکرد شرکت‌های خصوصی به‌ویژه برای سهامداران (اجرای حاکمیت شرکتی)
3. اصلاح عملکرد و ساختار نظام بانکی
  - کاهش سهم درآمد بانک‌ها از اعطای تسهیلات، افزایش سهم کارمزد خدمات بانکی در درآمدهای بانک
  - اجرای سخت‌گیرانه استانداردهای بانکی: ممنوعیت فعالیت مؤسسات مالی غیرمجاز، رعایت نسبت کفایت سرمایه، واگذاری سهام تمامی شرکت‌های متعلق به بانک‌های تجاری (به‌جز شرکت‌های خدمات مالی)، اصلاح روش‌های حسابداری در بانک‌ها و ...
  - ممنوعیت دریافت جریمه دیرکرد؛ اعمال محدودیت‌های اقتصادی برای اشخاص بدحساب
  - گسترش تسهیلات اعتبار خریدار به‌ویژه برای صادرات (فاینانس واردکنندگان محصولات ایرانی)
  - دریافت مالیات از سود سپرده‌گذاری در بانک‌ها
4. تسهیل ضمانت
5. محدوده کردن ورود منابع مالی بازارهای غیر مولد (مانند زمین، ارز، سکه و ...) از طریق مالیات‌های تنظیمی مانند مالیات بر عایدی سرمایه (CGT)

مهم‌ترین کار دولت یازدهم، اصلاح و اعمال استانداردهای حسابداری در بانک‌ها بوده است که اقدامی ضروری است؛ اما در سایر محورها، دولت اقدامی عملی انجام نداده است.

جمع‌بندی: وضعیت بانک‌ها و صندوق‌های بازنشستگی به لحاظ منابع و مصارف بحرانی است. دولت یازدهم در تحول نظام مالی کشور که اولین و ضروری‌ترین کار برای اصلاح اقتصاد کشور است پیشرفت اندکی داشته است.

صندوق توسعه ملی

صندوق توسعه ملی بر اساس سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری و قانون برنامه پنجم توسعه در سال 1390 تأسیس شد. طبق قانون در سال اول 20٪ منابع حاصل از صادرات نفت (نفت خام، و میعانات گازی، گاز و فرآورده‌های نفتی) و ارزش صادرات تهاتری به صندوق واریز شده و هر سال 3٪ سهم صندوق اضافه شده و در سال 1392 سهم صندوق به 26٪ رسید.

در مردادماه 1392، که صندوق توسعه ملی به دولت یازدهم تحویل داده شد، منابع واریز شده به صندوق توسعه ملی (از محل سهم صادرات نفت، حساب ذخیره ارزی و درآمدهای صندوق) 54.609 میلیارد دلار بود. منابع، مصارف و مانده صندوق تا مرداد سال 1392 در جدول زیر ارائه شده است.

مانده		واریز شده به صندوق	
با کسر تعهدات قطعی	تخصیص		
40	33468	54.609	تا پایان مرداد 1392
	42.96	75.256	تا پایان سال 1395

منابع و مصارف صندوق توسعه ملی تا مرداد 1392؛ میلیارد دلار - مأخذ: گزارش صندوق توسعه ملی

نکات مهم:

1. در آغاز دولت یازدهم، صندوق، بیش از 40 میلیارد دلار موجودی داشته که 31.6 میلیارد دلار آن آزاد بوده است. در دولت یازدهم برخی از طرح‌های مصوب ابطال شده و منابع آن‌ها از حالت مسدودی خارج شده است. البته دوباره طرح‌های دیگری مصوب شده‌اند و مبلغ مسدودی افزایش یافته است. (مراحل دریافت تسهیلات از صندوق توسعه ملی به این ترتیب است که پس از تأیید بانک‌های عامل، مبلغ تسهیلات در بانک مرکزی در حساب صندوق توسعه ملی مسدود می‌شود و مالکیت آن همچنان برای صندوق باقی می‌ماند؛ پس از گشایش اعتباری اسنادی (آل سی) این مبالغ از حساب صندوق خارج می‌شود).
2. لازم به ذکر است که دولت نهم، با منابع ذخیره‌ای کمتری کار خود را آغاز کرد، موجودی حساب ذخیره ارزی در سال 1384، حدود 10 میلیارد دلار بود

روند سهم صندوق توسعه ملی از درآمد نفت به این شرح است:

1. در سال‌های 1389 و 1390 سهم صندوق 20٪ بوده است و از سال 1391، هر سال 3٪ به این سهم افزوده شد.
2. در سال 1393 دولت پیشنهاد کاهش سهم صندوق را داد که در مجلس نیز تصویب شد و بنابراین در سال‌های 1393 و 1394، سهم صندوق توسعه ملی از صادرات نفت، 20٪ باقی ماند.
3. در سال 1395 که باید برنامه ششم آغاز می‌شد به علت عدم ارائه برنامه توسط دولت به مجلس، سهم صندوق همان 20٪ ماند.
4. دولت در لایحه بودجه 1396، سهم صندوق از درآمد صادرات نفت را دوباره 20٪ پیشنهاد داد؛ اما مجلس طبق قانون برنامه ششم، این سهم را به 30٪ افزایش داد.

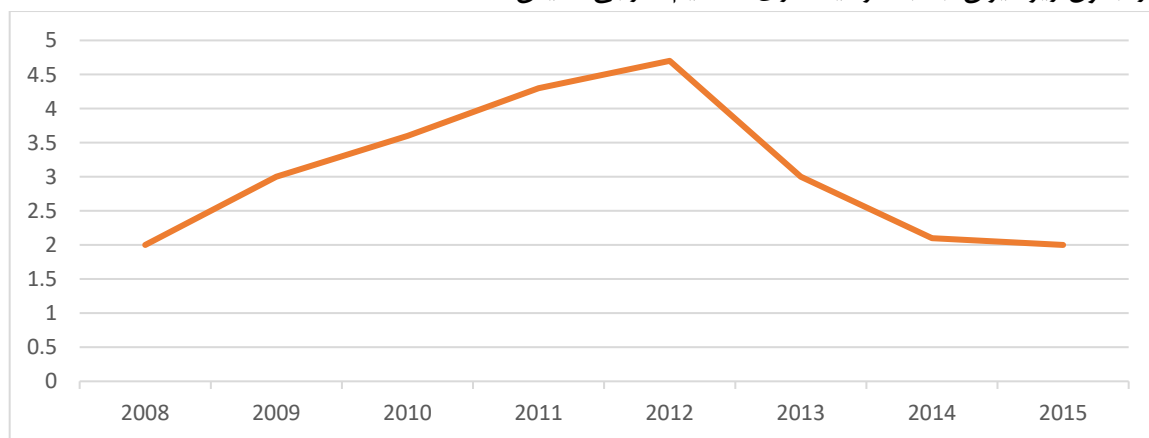
جمع‌بندی: دولت یازدهم صندوق توسعه ملی را با 54 میلیارد دلار (که بخشی از آن به صورت تسهیلات پرداخت شده بود و با کسر تعهدات قطعی، 40 میلیارد دلار) موجودی تحویل گرفت. در سال‌های 1391 و 1392 که در شرایط اوج تحریم و محدودیت منابع ارزی کشور بودیم، سهم صندوق کاهش نیافت اما از سال 1393، سهم صندوق توسعه ملی از نفت کاهش یافت؛ اگر روند پیش‌بینی شده در قانون ادامه می‌یافت، در پایان سال 1396 سهم صندوق به 37٪ می‌رسید در حالی که اکنون به 30٪ خواهد رسید و دولت می‌خواست آن را تا حد 20٪ کاهش دهد!

در دولت یازدهم، وابستگی کشور به فروش نفت بیشتر شده است.

سرمایه‌های خارجی

منابع مالی خارجی به صورت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تسهیلات اعتباری (فاینانس و ...) و استقراض خارجی (قرض گرفتن دولت ایران) تأمین می‌شود.

در جدول زیر میزان جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نمایش داده شده است.

روند سالانه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی؛ میلیارد دلار – مأخذ: آنکتاد

نکات مهم درباره سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی عبارت‌اند از:

1. در سال‌های 1390 و 1391 به‌رغم تشدید تحریم‌ها، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ترتیب 4.1 و 4.850 بوده است.
2. پس از برجام (دی 1394) تا پایان سال 1395، 13 میلیارد دلار پروژه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تصویب شده است، که برخی از آن‌ها (معادل 5 میلیارد دلار) فعال شده و 1.2 میلیارد دلار سرمایه‌گذاری انجام شده است.
3. پروژه‌های مصوب در صورت عدم فعال شدن پس از 6 ماه باطل می‌شوند و اکنون روند انصراف و ابطال، تندتر از روند تصویب است.
4. کل تجهیز منابع مالی از خارج در سال 1391 شامل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، استفاده از منابع مؤسسات مالی بین‌المللی و فاینانس‌ها بالغ بر 9.25 میلیارد دلار بوده است. در طول دوره دولت نهم، عملکرد فاینانس خارجی به میزان 4.4 میلیارد دلار بوده است، این رقم در دولت دهم به 5.9 میلیارد دلار افزایش یافته است.
5. از ابتدای انقلاب اسلامی تا ابتدای سال 1384، حدود 13 میلیارد دلار و از ابتدای سال 1384 تا سه ماه اول سال 1392، حدود 25 میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انجام شده است.

برای اولین بار پس از انقلاب اسلامی، دولت یازدهم روند استقراض از یک دولت خارجی را آغاز کرد؛ در وسط بررسی لایحه اصلاح قانون بودجه سال 1395، نماینده‌ای نزدیک به دولت پیشنهاد گرفتن 5 میلیارد دلار وام از روسیه را مطرح و با پشتیبانی رئیس مجلس به تصویب رساند. این اولین باری بود که در تاریخ انقلاب اسلامی است که مجلس مجوزی برای استقراض دولت از کشورهای خارجی صادر می‌کند. در گذشته وام‌هایی تحت عنوان فاینانس برای پروژه‌ها و قراردادهای اخذ شده بود اما اینکه مجلس راسا مجوز دریافت وام را به دولت بدهد برای اولین بار انجام شد. مطابق اصل ۸۰ قانون اساسی دولت برای استقراض خارجی باید به مجلس لایحه داده و دلایل توجیهی خود را برای وام گرفتن بیان نموده و نحوه پرداخت آن و ضرورت گرفتن وام را تشریح می‌کند. استقراض خارجی از کشورها در دنیا امری مطلوب نیست. بانک جهانی تأسیس شد تا دولت‌ها از بانک جهانی وام بگیرند نه از کشوری خاص که وام‌دار آن کشور شود.

جمع‌بندی: در سخت‌ترین سال تحریم (1391) بیشترین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را داشته‌ایم که 4.85 برابر سرمایه‌گذاری خارجی در سال 1395 است! سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نمی‌تواند سهم بالایی در ایجاد اشتغال داشته باشد.

بدهی خارجی

روند بدهی خارجی ایران در جدول زیر نشان داده شده است.

پایان دولت دهم	پایان دولت هشتم	پایان دولت ششم
----------------	-----------------	----------------

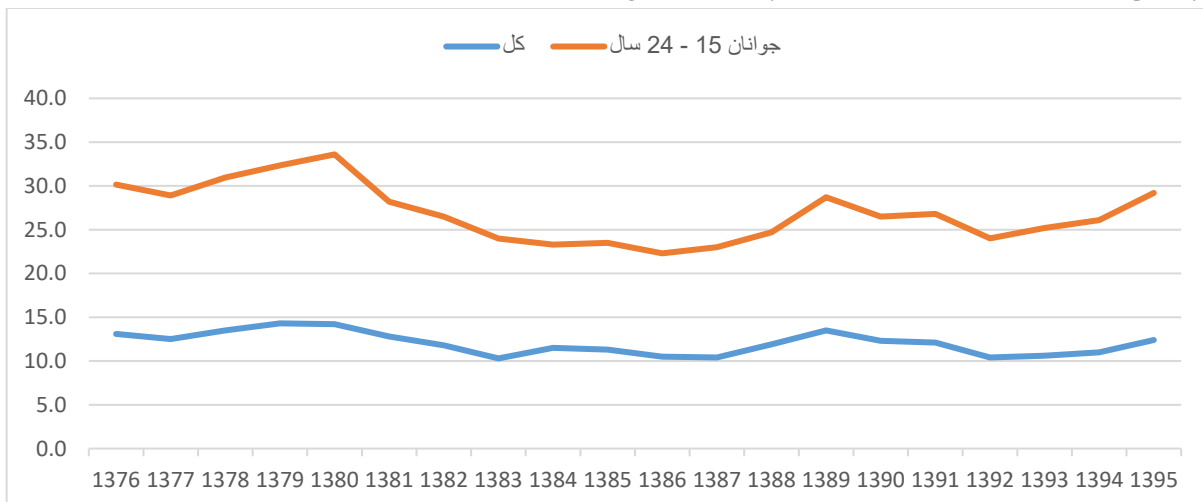
۸,۴	۲۳	۱۷,۷
-----	----	------

در سال 1391 توانایی کشور در بازپرداخت بدهی‌های خارجی به نحو چشمگیری افزایش یافته؛ به گونه‌ای که نسبت بازپرداخت اصل و بهره بدهی‌های خارجی کشور به صادرات کالا و خدمات از حدود 24 درصد در سال 1384 به کمتر از 13 درصد در سال 1391 کاهش یافته است. این در شرایطی است که ارزش صادرات کالایی (شامل نفت و گاز) کشور در سال 1391 به دلیل تحریم‌های خارجی بیش از 32 درصد کاهش یافته است.

جمع‌بندی: بدهی خارجی کشور در ابتدای دولت یازدهم بسیار کمتر از بدهی دولت در پایان دولت ششم و هشتم بوده است. بدهی خارجی ایران، در مقایسه با سایر کشورها، بسیار پایین است.

منابع انسانی؛ اشتغال

روند نرخ بیکاری در سال‌های گذشته در نمودار زیر نمایش داده شده است.

روند نرخ بیکاری - درصد؛ مأخذ: مرکز آمار ایران

نکات مهم در مورد نرخ بیکاری و اشتغال عبارت‌اند از:

1. از سال 1392 نرخ بیکاری افزایش یافته است؛ که بیشتر ناشی از افزایش جمعیت فعال است.
2. نرخ بیکاری در سال 1395، 12.6 درصد بوده است. بیکاری معمولاً با میانگین نرخ بیکاری بیان می‌شود؛ اما باید توجه داشت که ممکن است تفاوت زیادی بین نرخ‌ها بیکاری بین شهرستان‌ها، گروه‌های سنی، گروه‌های تخصصی و... باشد. بنابراین علاوه بر تعیین هدف برای میانگین نرخ بیکاری، باید برای پراکندگی نرخ بیکاری به تفکیک شهرستان‌ها و گروه‌های سنی نیز هدف‌گذاری شود. در جدول زیر نرخ بیکاری سال 1395 در سنین مختلف نمایش داده شده است.

نرخ بیکاری	سن	نرخ بیکاری	سن
5.0%	40 - 44	6.7%	14 - 10
5.0%	45 - 49	25.0%	19 - 15
5.1%	50 - 54	31.9%	20 - 24
4.9%	55 - 59	23.9%	29 - 25
2.2%	60 - 64	13.0%	34 - 30
1.9%	65 و بیشتر	7.0%	35 - 39

3. نرخ بیکاری در مناطق مختلف نیز بسیار متفاوت است. به عنوان مثال نرخ بیکاری در استان سمنان 8٪ و در

استان کرمانشاه 20٪ است، تفاوت نرخ بیکاری در بین شهرهای استان سمنان نیز بسیار زیاد است.

4. بیش از 2 میلیون نفر (9.5٪) از شاغلان در تابستان 1395 دارای شغل ناقص بوده‌اند.

5. بیکاری فارغ‌التحصیلان، آشکارترین نمود بیکاری در کشور است که باید به طور ویژه مورد توجه باشد. برای

اشتغال فارغ‌التحصیلان از یک طرف باید فرصت‌های شغلی و از طرف دیگر آمادگی احراز مشاغل را برای

فارغ‌التحصیلان را افزایش داد.

برای غلبه بر مسئله بیکاری باید 6 میلیون شغل جدید ایجاد شده و تفاوت نرخ بیکاری بین شهرها و گروه‌های سنی

کاهش یابد.

ضرورت ایجاد 6 میلیون شغل به این شرح است:

- 4.65 میلیون شغل خالص برای کاهش نرخ بیکاری به حدود 8٪ (با توجه به افزایش جمعیت و نرخ

مشارکت نیروی کار)

- 1.35 میلیون شغل برای کاهش اشتغال ناقص و جایگزینی شغل‌های از بین رفته یا ناپایدار

در اسناد برنامه ششم، ایجاد 4.7 میلیون شغل خالص جدید تا پایان سال 1400 پیش‌بینی شده است. در لایحه

دولت؛ نرخ بیکاری برای سال 1400، 7 در صد پیش‌بینی شده است. هدف مصوب مجلس: 8.6٪ (هشت و شش‌دهم

در قانون برنامه ششم) است که برای رسیدن به نرخ بیکاری 8.6 درصد، باید 4.3 میلیون شغل خالص ایجاد شود.

راهبردهای افزایش اشتغال و اقدامات دوت یازدهم در جدول زیر بیان شده است.

اقدامات دولت یازدهم	راهبرد	ردیف
دولت در افزایش تقاضای محصول علی‌رغم اقداماتی که انجام داد موفقیت اندکی داشت.	افزایش تقاضای محصول: افزایش صادرات، کاهش واردات و قاچاق، افزایش سرمایه‌گذاری، افزایش مصارف خانوار	1

2	افزایش عرضه محصول: ارتقای زیرساخت‌های نهادی (بهبود فضای کسب‌وکار)، تأمین منابع مالی، سرمایه‌گذاری برای ایجاد ظرفیت‌های جدید و جبران استهلاک، افزایش توانمندی بنگاه‌های اقتصادی	دولت برای بهبود محیط کسب‌وکار اقدام مؤثری انجام نداده است. در طرح رونق تولید، منابع موجود نظام بانکی به 21 هزار واحد تولیدی تخصیص داده شد، هرچند این کار ضروری بود اما مهم‌تر این بود که ظرفیت نظام بانکی کشور ارتقا می‌یافت.
3	افزایش کارایی بازار کار از طریق راه‌اندازی سامانه مشاغل	کار قابل‌ملاحظه‌ای انجام نشده است درحالی‌که افزایش کارایی بازار کار، زمینه اشتغال حداقل 10٪ از بیکاران را فراهم می‌کند.
4	ارتقای آمادگی منابع انسانی؛ تشویق دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی برای تربیت نیروی انسانی متناسب با نیازهای بازار کار از طریق رتبه‌بندی و اعطای بودجه و امتیازات بر اساس رتبه ایجاد مراکز توسعه فردی (ارائه دوره‌های آموزشی تکمیلی، ارائه خدمات مشاور و ...) این مراکز یکی از مؤلفه‌های دالان کسب کار هستند. پرداخت بخشی از کارمزد به کارگیری فارغ‌التحصیلان	تنها کار مؤثر، طرح کارورزی است که از سال 1396 آغاز شده است.

راهبردهای اصلاح عرضه و تقاضا، باید متوازن باشند؛ از یک طرف باید برای محصولاتی که تولید می‌شود، تقاضا وجود داشته باشد و از طرف دیگر تا مقدار موردنظر، محصول عرضه شود. منابع مالی موردنیاز برای ایجاد 6 میلیون اشتغال جدید و نحوه تأمین آن‌ها در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	منابع	مبلغ (میلیارد تومان) متوسط سالیانه	روش تأمین
1	سرمایه در گردش	50000	بانک‌های تجاری (با توجه به پرداخت بدهی‌های دولت به بانک‌ها از طریق اوراق خرید دین)
2	سرمایه ثابت برای ایجاد ظرفیت‌های جدید	70000	21 هزار میلیارد تومان آورده سرمایه‌گذار 20 هزار میلیارد تومان بانک‌ها 15 هزار میلیارد تومان بازار سرمایه 14 هزار میلیارد تومان صندوق توسعه ملی
3	یارانه برای اشتغال 200 هزار نفر از فارغ‌التحصیلان	2000	بودجه دولت

نکات مهم در محاسبه منابع موردنیاز عبارت‌اند از:

1. ظرفیت‌های خالی زیادی در اقتصاد کشور وجود دارد و برای ایجاد اشتغال، نیاز به سرمایه‌گذاری زیادی نیست.
2. ساختار تولید باید تغییر یافته و به سمت محصولات با ارزش افزوده بالا و سرمایه‌گذاری کم سوق یابد.

3. منابع موردنیاز برای ایجاد اشتغال در داخل کشور قابل تأمین است؛ البته از سرمایه‌گذاری خارجی باید استقبال کرد.

برای ایجاد رونق؛ باید زیرساخت‌ها را آماده کرده و بر اینرسی (سکون و لختی) موجود غلبه کرد. غلبه بر اینرسی با تحریک تقاضای داخلی و خارجی از طریق تسهیلات بانکی امکان‌پذیر است. تقاضای مردم برای محصولات ساخت داخل را باید با تسهیلات بانکی ارزان‌قیمت و سهل‌الوصول و صادرات را با تأمین مالی واردکنندگان محصولات ایرانی باید افزایش داد. البته این کار گام اول رونق اقتصاد است و باید سایر زیرساخت‌ها (مانند دالان کسب‌وکار، اصلاح عملکرد نظام بانکی و ...) فراهم شود تا فعالیت‌های اقتصادی را به سرعت مناسب برساند.

جمع‌بندی: تا پایان سال 1400 باید 6 میلیون شغل جدید (4.7 میلیون شغل خالص) ایجاد شود. ایجاد این تعداد شغل با منابع مالی داخلی امکان‌پذیر است؛ دولت یازدهم در حالی این هدف را غیرممکن می‌داند که در مستندات برنامه ششم (که توسط خود دولت تدوین شده) و لایحه دولت ایجاد 4.7 میلیون شغل خالص هدف‌گذاری شده بود. در قانون برنامه ششم ایجاد اشتغال کمتر از پیشنهاد دولت در نظر گرفته شده و دولت موظف به ایجاد 4.3 شغل خالص شده است.

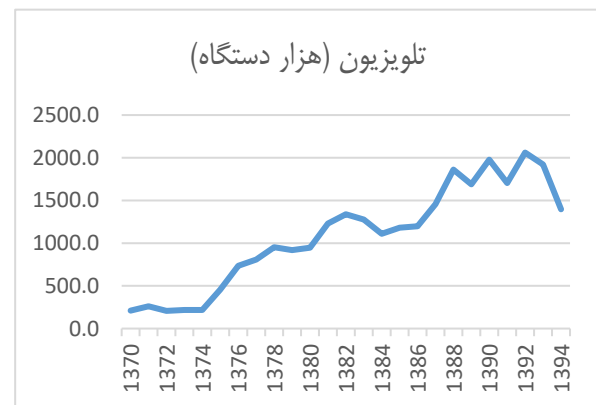
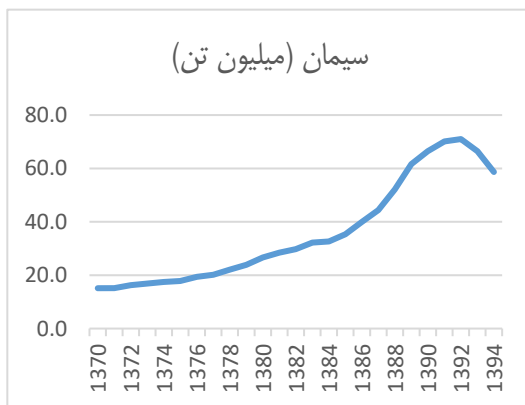
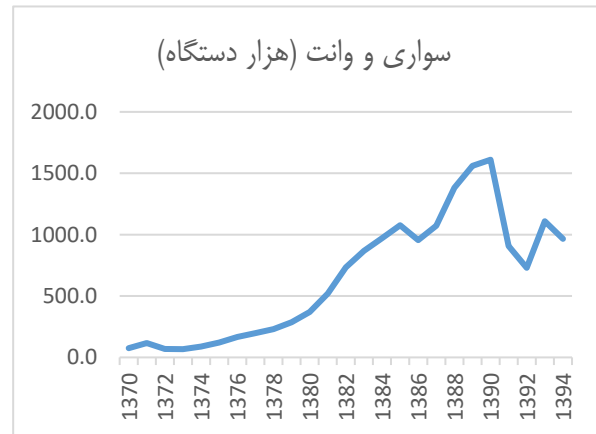
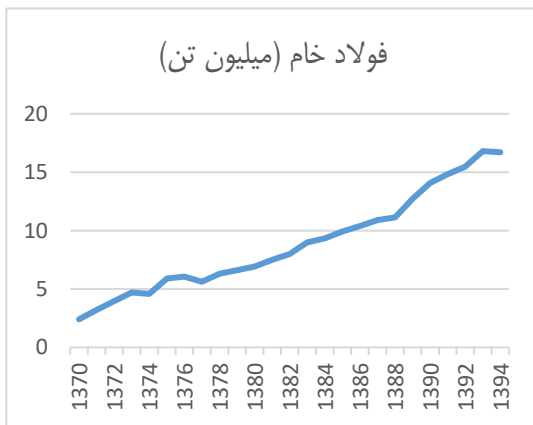
یادآوری:

- در بین افراد شاغل (با تعریفی که مبنای محاسبه نرخ بیکاری است) تعدادی دارای اشتغال ناقص هستند. اشتغال ناقص شامل تمام شاغلانی است که زمان اندازه‌گیری، حداقل یک ساعت در هفته شاغل بوده‌اند اما به دلایل اقتصادی نظیر رکود کاری، پیدا نکردن کار با ساعت کار بیشتر، قرار داشتن در فصل غیر کاری و... کمتر از 44 ساعت کار کرده و خواهان و آماده برای انجام کار بیشتر هستند. در واقع این افراد را باید بیکار محسوب کرد.

صنعت ساخت کالا

روند تولید چهار محصول در نمودارهای زیر نشان داده شده است.

روند تولید محصولات صنعتی دربردارنده چند نکته مهم است:

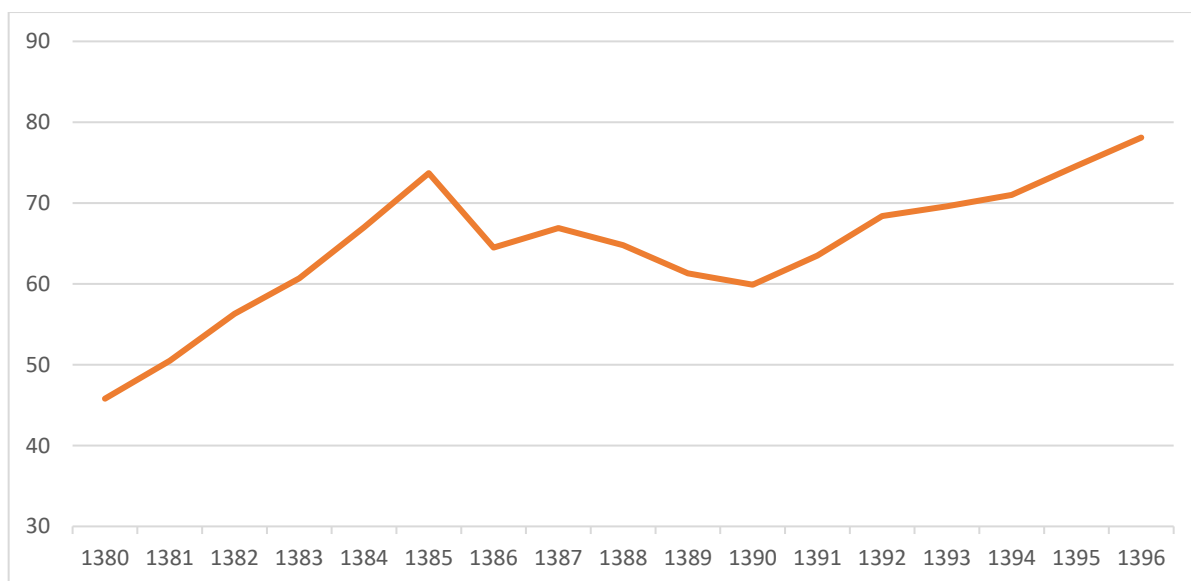
1. تا سال 1390، روند تولید در اکثر محصولات افزایشی بوده و از سال 1384 به بعد، شتاب تولید افزایش می‌یابد.
2. پس از سال 1390 مقدار تولید اکثر محصولات کاهش یافته است.
3. مقادیر تولید در قبل از سال 1390، از یک طرف بیانگر ظرفیت تولید و از طرف دیگر بیانگر میزان تقاضا است.

دولت یازدهم، در حالی مدیریت کشور را به عهده گرفت که بسیاری از زیرساخت‌های کشور آماده شده بود. به‌عنوان مثال در اوایل دهه 80، ایران واردکننده سیمان بود و پروژه‌های عمرانی کشور به علت کمبود سیمان متوقف می‌شد. در حالی که در سال 1392، ظرفیت تولید سیمان به حدود 80 میلیون تن رسید و ما صادرکننده سیمان بودیم. کارخانه سیمان یکی از صنایع سرمایه‌بر است و احداث هر واحد چندین سال طول می‌کشد.

جمع‌بندی: روند افزایش تولید تا سال 1390 و کاهش تولید برخی از محصولات سال 1395 نسبت به سال 1390، بیانگر ظرفیت‌های قابل‌استفاده در اقتصاد ایران است. البته، ساختار تولید کشور باید اصلاح‌شده و در راستای اولویت‌های تولید و صادرات باشد؛ متأسفانه در سال‌های اخیر شاهد تمرکز بر اولویت‌ها نیستیم.

انرژی

نفت، گاز و برق مهم‌ترین حوزه‌های بخش انرژی هستند. در نمودارهای زیر روند مصرف بنزین و ظرفیت تولید برق به‌عنوان نمونه نمایش داده شده است.

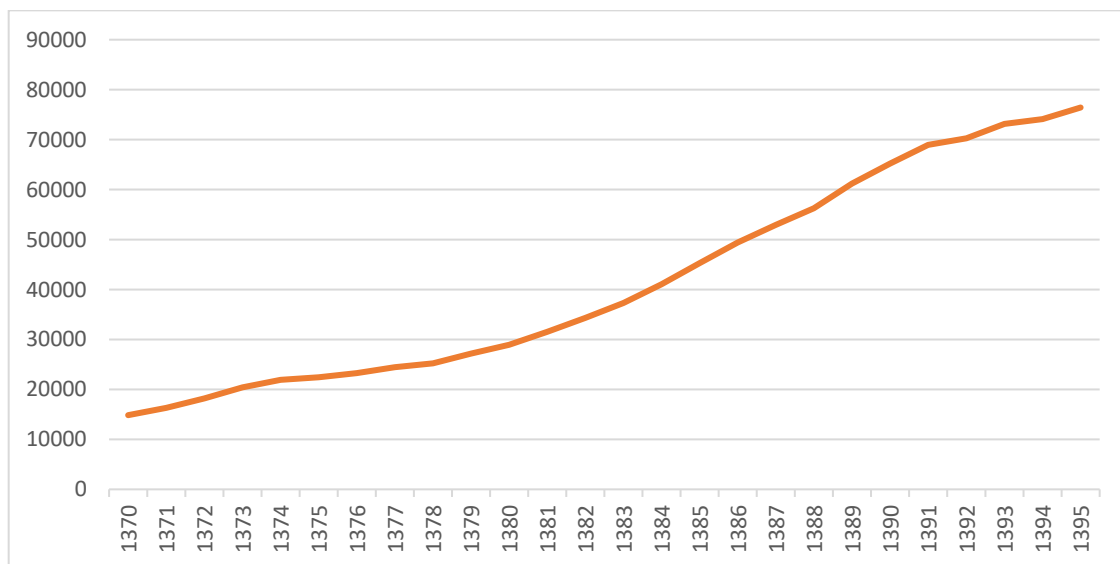
روند مصرف روزانه بنزین، میلیون لیتر در روز

موارد مؤثر در کاهش مصرف بنزین تا سال 1390 عبارت‌اند از:

1. از رده خارج شدن خودروهای فرسوده
2. گازسوز کردن خودروها
3. سهمیه‌بندی سوخت از تیرماه 1386
4. مدیریت قیمتی و سیاست‌های غیر قیمتی و سهمیه‌بندی در سال‌های 1387 تا 1394
5. اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها از سال 1389 و افزایش قیمت بنزین غیر سهمیه‌ای

نکات مهم در روند مصرف بنزین به این شرح است:

1. تا سال 1390، مصرف بنزین علی‌رغم افزایش تعداد خودروها رو به کاهش است.
2. پس از سال 1390 با اینکه تولید خودرو کاهش یافته، اما مصرف بنزین رو به افزایش است.

رشد ظرفیت نامی نیروگاه‌های کشور، مگاوات؛ مأخذ گزارش‌های وزارت نیرو

نکات مهم در روند ایجاد ظرفیت تولید برق به این شرح است:

1. از سال 1379 تا 1391 ایجاد ظرفیت‌های نیروگاهی رشد بالا و پیوسته‌ای داشته‌اند.
2. ایران رتبه چهاردهم ظرفیت تولید برق در دنیا را دارد.

قیمت‌گذاری نادرست انرژی و مشخص نبودن سبد انرژی کشور در بخش تولید و مصرف، باعث عدم امکان سرمایه‌گذاری مطمئن توسط بخش خصوصی در بخش‌های مختلف این زنجیره شده است. یارانه در زنجیره تأمین انرژی پراکنده بوده که باعث کاهش بهره‌وری و ایجاد محدودیت برای ورود بخش خصوصی به تولید و عرضه انرژی شده است. راهبردهای اصلاح ساختار مدیریت و قیمت‌گذاری انرژی و اقدامات دولت در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
1	محدود شدن تصدی دولت به فروش نفت خام و گاز	واگذاری پالایشگاه‌ها، نیروگاه‌ها، و پخش فراورده‌های نفتی تا حدی انجام شده اما هنوز دولت مداخله زیادی در حوزه نفت و گاز دارد.
2	فروش نفت در بورس انرژی	اوایل سال 93 بود که عرضه نفت خام در بورس انرژی کلید خورد، اما به دلیل قیمت بالای نفت عرضه‌شده، مورد استقبال خریداران واقع نشد.

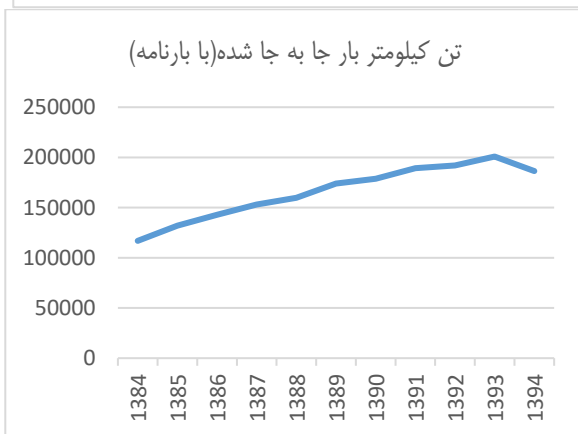
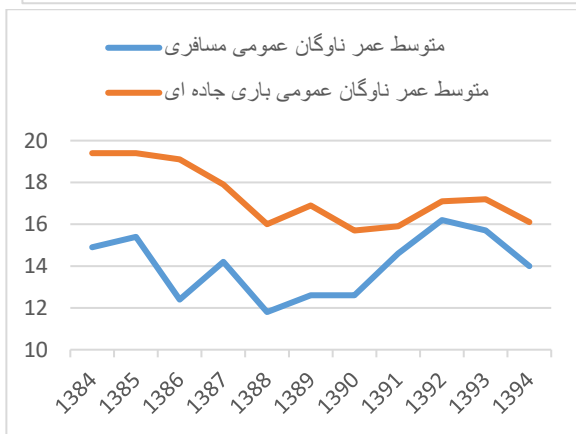
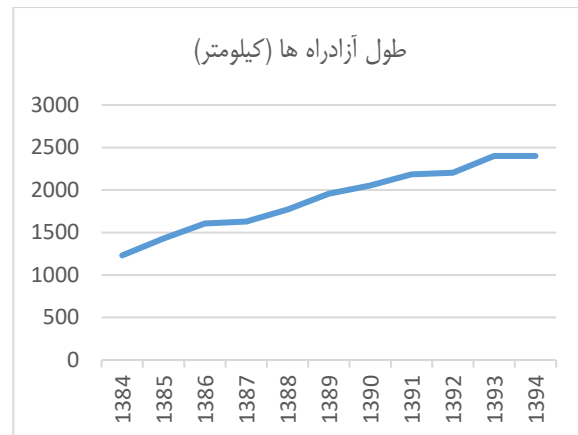
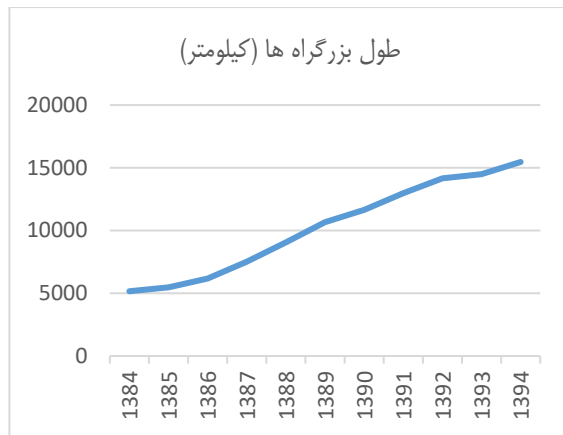
3	تعیین سیاست‌های بلندمدت برای پیش‌بینی پذیر شدن قیمت حامل‌های انرژی تعیین قیمت منطقه‌ای برای گاز طبیعی برای رقابتی شدن سرمایه‌گذاری در زنجیره‌های پایین‌دستی گاز و ایجاد ارزش‌افزوده برای این حامل	انجام نشده است.
4	پشتیبانی از ایجاد پالایشگاه‌های نفت کوچک	انجام نشده است
5	راه‌اندازی کامل بازار برق	انجام نشده است.
6	واگذاری شرکت‌های توزیع برق و گاز	انجام نشده است.
7	حذف یارانه در زنجیره تأمین انرژی	انجام نشده است.

عرضه نفت در بورس، به‌عنوان یکی از شیوه‌های متنوع‌سازی فروش نفت و گاز، گامی در راستای اقتصاد مقاومتی محسوب می‌شود. علاوه بر این، می‌تواند به فروش ربالی نفت و تأثیرگذاری ایران در معادلات بازار جهانی نفت منجر شود.

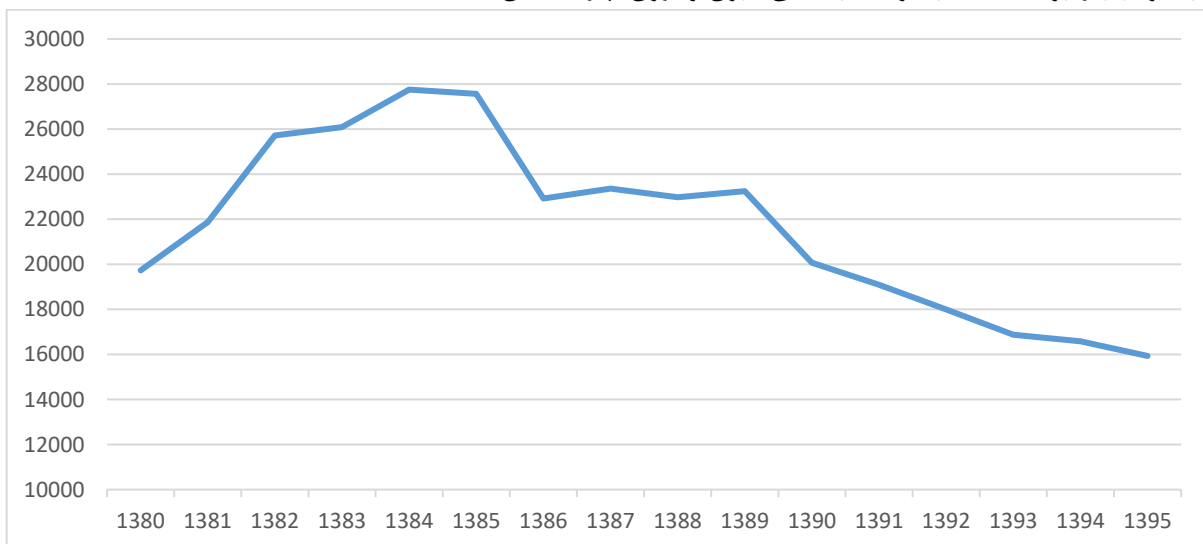
جمع‌بندی: تا سال 1392 ایجاد زیرساخت‌های حوزه انرژی (نیروگاه‌ها، پالایشگاه‌ها و ...) روند مطلوبی داشته است. در دولت یازدهم، پروژه‌های نفت و گاز پیشرفت کمی داشته است. هدفمندی یارانه‌ها که در سال 1389 اجرا شد، اصلاح ساختاری بسیار مهمی بود که اتلاف و قاچاق انرژی را کاهش داده و تأثیرات مهمی بر کاهش آلودگی هوا و افزایش سطح فناوری در صنایع و محصولات تولیدی داشت. اگر هدفمندی یارانه‌ها اجرا نمی‌شد، فشار تحریم‌ها در سال‌های 1391 و 1392 شدت بیشتری می‌یافت. در دولت یازدهم، اصلاح ساختاری مهم در بخش انرژی انجام نشده است.

حمل و نقل

وضعیت حمل‌ونقل را با میزان جابجایی بار و مسافر، زیرساخت‌ها (جاده، ریل، بندر، فرودگاه و وسایل نقلیه) و ایمنی می‌توان سنجید.
در نمودارهای زیر برخی روند برخی از زیرساخت‌ها و جابجایی بار نشان داده شده است.

در نمودار زیر روند تلفات در حوادث رانندگی درون و برون شهری نشان داده شده است.

روند تلفات در حوادث رانندگی درون و برون شهری؛ مأخذ: پزشکی قانونی

شاخص های تلفات و مصدومیت در حوادث رانندگی در جدول زیر نمایش داده شده است.

1354	1392	1384	
15932	17994	27755	تلفات
333066	315719	274275	مصدومین
5.1	6.7	18.5	کشته به 10000 وسیله نقلیه
19.9	23.4	40.2	کشته به 100000 نفر جمعیت

روند تلفات و مصدومیت دربردارنده نکات زیر است:

1. روند تلفات تا سال 1384 صعودی بوده و از این سال نزولی می‌شود.
2. روند کاهش تلفات از سال 1392 به بعد کند شده است. طبق قانون حمل‌ونقل و سوخت باید در سال به 12000 کشته در سال 95 (15 کشته در 100000 جمعیت) می‌رسیدیم.

اقداماتی که قبل از سال 1392 انجام شده که باعث کاهش سوانح بوده است عبارت‌اند از:

1. تصویب آیین‌نامه راهنمایی و رانندگی در سال 1384 و اجرای آن
2. افزایش جرائم
3. نوسازی خودروهای فرسوده
4. هماهنگی بین بخشی (عضویت پلیس در ستاد تبصره 13، ستاد سوخت و...)
5. تخصیص منابع مالی برای خریدی تجهیزات و هوشمندسازی سامانه‌های پلیس راهور
6. تصویب آیین‌نامه مدیریت ایمنی و سوانح رانندگی و تعیین تکالیف 14 دستگاه دولت
7. تصویب قانون رسیدگی به تخلفات رانندگی در سال 1389
8. تجهیز شهرها و جاده‌ها به سامانه‌های ثبت تخلف
9. جداسازی مسیر رفت‌وبرگشت در مسیرهای پرتردد و افزایش طول بزرگراه‌ها از 2500 در سال 1384 به 12500 در سال 1392 و آزادراه از 700 به 2700

راهبردهای کاهش سوانح و اقدامات دولت در جدول زیر بیان شده است:

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
1	تأمین تجهیزات مدیریت ترافیک در راه‌های بین شهری و درون شهرها	نیاز به توجه بیشتر دارد.
2	نوسازی ناوگان فرسوده و نایمن عمومی بار و مسافر	روند مطلوبی ندارد.
3	ایجاد مجتمع‌های خدماتی-رفاهی و استراحتگاه بین‌راهی در جاده‌ها	روند مطلوبی ندارد.
4	اصلاح هندسی معابر و راه‌ها و رفع نقاط حادثه‌خیز	
5	آموزش عمومی مردم	

جمع‌بندی: زیرساخت‌های حمل‌ونقل روند افزایش داشته‌اند. از سال 1392 به بعد تعداد ناوگان حمل‌ونقل کاهش یافته و میانگین سن آن‌ها افزایش یافته است. جابجایی بار و مسافر نیز بعد از سال 1392 کاهش یافته است. روند کاهش تلفات رانندگی بسیار خوب بوده اما بعد از سال 1392 کند شده است.

علم و فناوری

در دوران حاضر، علم، فناوری و نوآوری پیش به‌عنوان پیشران‌های مهم توسعه اقتصادی شناخته می‌شوند. سیاست‌گذاران به‌طور فزاینده‌ای علاقه‌مند به توسعه سیاست‌هایی برای تضمین تداوم علم، فناوری و نوآوری در جهت پشتیبانی توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال می‌باشند. دانش، نوآوری و فناوری، تولیدکننده قدرت رقابتی بوده و برای موفقیت بنگاه‌ها موردنیاز است.

برخی از دستاوردهای علم فناوری تا سال 1392 عبارت‌اند از:

1. افزایش صادرات محصولات دانش‌بنیان از 161 میلیون دلار در سال 84 به 911 میلیون دلار در سال 91
2. ارتقای رتبه جهانی ایران در فناوری نانو از 35 به 8
3. ارتقای رتبه جهانی ایران در زیست‌فناوری از 33 به 14
4. ارتقای رتبه جهانی ایران در میکروالکترونیک از 27 به 2
5. پیوستن ایران به کلوپ فضایی و قرار دادن موفقیت‌آمیز ماهواره در مدار زمین
6. رونمایی از ماهواره‌برهای سفیر 1 و سفیر 2 و رونمایی از ماهواره‌های امید، رصد، نوید، ناهید و...
7. پرتاب و بازیابی موفقیت‌آمیز کاوشگر پیشگام با یک موجود زنده (میمون) به ارتفاع بیش از 120 کیلومتری
8. تکمیل چرخه سوخت هسته‌ای
9. تولید 12 رادیو دارو برای مصارف پزشکی
10. کاهش روند خروج دارندگان مدال المپیادهای معتبر علمی (ملی و بین‌المللی) از کشور از 36 درصد به 23 درصد
11. کاهش روند خروج نفرات برتر آزمون سراسری ورود به دانشگاه‌ها از 33 درصد به 17 درصد

اقداماتی که برای دستیابی به این نتایج انجام شده‌اند، عبارت‌اند از:

1. ایجاد معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور در جهت ارتقای همکاری دانشگاه و صنعت بر مبنای تأکیدات رهبر معظم انقلاب
2. تصویب نقشه جامع علمی کشور به‌عنوان مهم‌ترین سند بالادستی توسعه علم و فناوری کشور
3. تصویب اسناد ملی فناوری‌های راهبردی (فناوری نانو، زیست‌فناوری، علوم شناختی، هوافضا، گیاهان دارویی و طب سنتی، سلول‌های بنیادی) در شورای عالی انقلاب فرهنگی
4. تشکیل ستاد فناوری‌های راهبردی در موضوعات اولویت‌دار نقشه جامع علمی کشور

5. تصویب قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات به‌عنوان مهم‌ترین قانون توسعه فناوری در تاریخ کشور
6. ایجاد صندوق ملی نوآوری و شکوفایی
7. ایجاد بنیاد ملی نخبگان

جمع‌بندی: در دولت یازدهم، ارتقای جدیدی در زیرساخت‌های علمی کشور رخ نداده و بدتر اینکه جلوی برخی از دستاوردهای علمی کشور نیز گرفته شده است. به‌عنوان مثال ماهواره شریف ست روی سکوی پرتاب قرار گرفت اما پرتاب نشد و 3 ماهواره آماده پرتاب (ساخت دانشگاه‌های امیرکبیر و علم و صنعت و خواجه نصیر) نیز به انبار برگردانده شد.

تحریم

از آغاز انقلاب اسلامی، کشورهای غربی، تحریم‌های و اقدامات خصمانه متعددی علیه کشورمان انجام دادند، ولی دامنه و شدت آن‌ها در دهه اخیر بی‌سابقه بوده است. محورهای اصلی تحریم‌ها عبارت‌اند از:

1. ممنوعیت انتقال فناوری‌ها و همچنین سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بخش انرژی
  2. محدودیت مبادلات مالی با ایران (ممنوعیت معامله با بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تحریم آن و سایر بانک‌ها و نهادهای مالی)
  3. تحریم‌های بانکی و بیمه‌ای به‌خصوص تحریم استفاده از سوئیفت برای نظام بانکی کشور
  4. محدودیت و تحریم خرید نفت، مشتقات و فرآورده از ایران و محدود کردن خرید محصولات مهمی چون پتروشیمی.
  5. ممنوعیت تجارت بسیاری اقلام نظیر فلزات گران‌بها، قطعات و فناوری صنعت انرژی و حمل‌ونقل، خدمات فنی مهندسی و غیره
  6. ممنوعیت بیمه نفت‌کش‌ها، تانکرها و محموله‌های ایرانی و سایر محدودیت‌های لجستیک و کشتیرانی
  7. محدود کردن دسترسی ایران به دارایی‌ها و ذخایر ارزی خارجی کشور
- این تحریم‌ها که مقامات غربی آن‌ها را هوشمند و فلج‌کننده می‌دانند، آثار منفی برای اقتصاد کشور داشته است. این تحریم‌ها باعث کاهش 23 درصدی صادرات نفت ایران، افزایش هزینه‌های خرید خارجی، انتقال پول و کالا و تجارت شده‌اند.
- این تحریم‌ها بیشترین تأثیر را در سال‌های 90 و 91 داشته‌اند و با اقداماتی که انجام شده، گسترش و تأثیرگذاری تحریم‌ها مهار شد.
- کارهایی که به‌طور خاص برای کاهش وابستگی کشور و حذف آثار تحریم‌ها باید انجام شوند در جدول زیر بیان شده است.

اقدامات دولت یازدهم	اقدامات انجام شده تا اوایل سال 1392	ضرورت	مؤلفه
---------------------	--	-------	-------

تولید فرآورده‌های نفتی	حذف وابستگی به واردات بنزین سهولت بسیار بیشتر صادرات فرآورده‌های نفتی نسبت به نفت خام	پالایشگاه خلیج فارس که با تکمیل آن نیاز به وارد کردن بنزین مرتفع می‌شد، تا مرداد سال 92 نزدیک به 80٪ پیشرفت داشت. مجوز احداث پالایشگاه‌های کوچک بنزین صادر و چند پالایشگاه راه‌اندازی شدند.	پالایشگاه خلیج فارس باید تا سال 1393 راه‌اندازی می‌شد، اما بخشی از این پالایشگاه با تأخیر بسیار در سال 1395 بهره‌برداری شد. احداث پالایشگاه‌های کوچک بنزین متوقف شد.
خرید پالایشگاه در خارج از کشور	سرمایه‌گذاری منابع صندوق توسعه ملی برای رفع مشکل خرید نفت ایران توسط پالایشگاه‌های خارجی	این ایده در صندوق توسعه ملی مطرح شد.	اقدامی نشده است.
پیمان‌های ارزی دوجانبه و چندجانبه پیمان‌های ارزی دوجانبه و چندجانبه	ضرورت ایجاد نظام مبادلات پولی جدید و حرکت کشورهای بزرگ مانند چین و ژاپن در استفاده از پول‌های محلی خود، در مبادلات تجاری افزایش یافته است.	حذف ارز واسط (دلار) در تجارت با روسیه و عراق پیگیری می‌شد.	با کندی بسیار زیاد پیش می‌رود.
گسترش صنعت بیمه کشور	عدم وابستگی به بیمه‌های خارجی	قبل از سال 92 دو شرکت «کیش پی‌اند‌آی» و «قشم پی‌اند‌آی» توسط بیمه معلم برای بیمه کشتی‌ها و هواپیماها ایجاد شد. دولت سه میلیارد دلار برای پشتوانه این شرکت‌ها در نظر گرفت و 300 میلیون آن پرداخت شد. فعالیت این شرکت‌ها کاملاً اقتصادی و سودآور بود	متوقف شده‌اند.
مدیریت منابع ارزی و واردات کالا	اولویت‌بندی مصارف ارزی	کالاهای وارداتی بنا به ضرورت واردات دسته‌بندی شده بودند	
توسعه فناوری	کاهش وابستگی، رشد علم و فناوری کشور	محدودیت واردات کالاهای پیشرفته باعث شده بود تا تولید و ساخت آن‌ها در داخل کشور اقتصادی شده و همچنین مورد توجه قرار گیرد.	

لازم به ذکر است در سال 1385 آمریکا به دنبال تحریم واردات بنزین ایران بود. در اوایل سال 86 مصرف روزانه بنزین در کشور 85 میلیون لیتر در روز بود. با اجرای طرح کارت سوخت در تیرماه سال 1386 مصرف بنزین یک‌باره به 65 میلیون لیتر در روز رسید و با مدیریت تدریجی مصرف سوخت در سال 1390 مصرف روزانه به 55 میلیون لیتر رسید. درحالی‌که ادامه روند قبلی باعث می‌شد در سال 1390 مصرف بنزین به 110 میلیون لیتر در روز برسد. با اجرای طرح کارت سوخت، تحریم واردات بنزین بی‌تأثیر شده و بنابراین آمریکا این تحریم را پیگیری و اجرا نکرد.

جمع‌بندی: سال 1390 بهترین سال اقتصاد ایران و سال 1391 سخت‌ترین سال به لحاظ تحریم‌ها بوده است. تا اوایل سال 1392 کارهایی انجام شده یا آغاز شده بود که اگر تکمیل می‌یافت، ایران در سطحی قرار می‌گرفت که تحریم‌ها برای همیشه بی‌تأثیر می‌شدند؛ به اذعان تحریم‌کنندگان، افزایش تحریم‌ها موقعیت آن‌ها را ارتقا نمی‌داد و تداوم تحریم‌ها باعث مقاوم شدن اقتصاد ایران می‌شد.

فساد

فساد در دستگاه‌های حاکمیتی و فسادهای اقتصادی، اعتماد مردم به حاکمیت را به شدت کاهش داده و مهم‌تر اینکه قبح فساد را از بین برده است. آثار روانی و تأثیرات فساد بر تفکر و رفتار مردم بسیار بیشتر از آثار اقتصادی آن برای افراد منتفع شده از فساد است. رشوه، اختلاس، تقلب و ... زیبنده جامعه اسلامی نیست. متأسفانه رتبه ایران در شاخص احساس فساد بین 177 کشور، 131 است؛ البته ممکن است در محاسبه این شاخص اشکالاتی وجود داشته باشد، اما عموم مردم، تصور نامناسبی از فساد در ایران دارند. راهبردهای کاهش فساد باید متمرکز بر پیشگیری از طریق بهبود نهادی در حوزه‌های مستعد فساد باشد. راهبردهای کاهش فساد عبارت‌اند از:

1. شفافیت

1. انتشار عمومی هزینه‌های و معاملات دستگاه‌های حاکمیتی (دولت، نهادهای عمومی، قوه مقننه و قضائیه شهرداری‌ها)
  2. ثبت و اعلام عمومی دارایی‌ها و درآمد مدیران (تا سطح مدیران کل) قبل و بعد از مسئولیت
  3. ارائه گزارش‌های درخواستی به مردم درباره پروژه‌ها، مناقصات، وام‌های دولتی و ...
  4. انتشار عمومی گزارش عملکرد دستگاه‌های حاکمیتی مبتنی بر شاخص‌های استاندارد و قابل مقایسه بین واحدهای مشابه در مقاطع روند زمانی
  5. انتشار جریان رسیدگی، گزارش پرونده و احکام صادرشده بدون بیان مشخصات شاکی و متهم
  6. اجرای دقیق و کامل حاکمیت شرکتی (برای شرکت‌های عضو بورس اوراق بهادار)
2. کاهش پیچیدگی و فرصت‌های رشوه و اختلاس
    - اصلاح مأموریت و ساختار دولت
    - دالان کسب‌وکار
    - اصلاح عملکرد و ساختار نظام بانکی
  3. ردیابی تراکنش‌های مالی
  4. حمایت و حفاظت از افشاگران

5. آموزش تخصصی روش‌های کشف فساد برای عموم داوطلبان
6. تقویت اصول اخلاقی در خدمات بخش عمومی و مدیریت شرکت‌ها
7. تقویت مطالبه مردمی مبارزه با فساد
8. سرعت عمل و شفافیت دستگاه قضایی در برخورد با فساد
9. محدودیت‌های شغلی برای مقامات دولتی فاسد

دولت یازدهم شفافیت را کاهش داده است، این دولت با دسترسی به اطلاعات حساب‌ها برای محاسبه دقیق مالیاتی، به اسم مبارزه با سرک کشیدن به حساب‌های مردم مخالفت می‌کند اما در همان حال مذاکره برای واگذاری اطلاعات بانکی همین مردم به نهادهای خارجی است. دولت یازدهم در ابتدای کار مطالبه مردمی مبارزه با فساد را لازم می‌دانست اما در اواخر دولت، موضعش تغییر کرده است:

- آقای روحانی، اسفند 1392 در جشنواره مطبوعات رسانه‌ها را دعوت کرد تا با ورود به عرصه مبارزه با مفاسد اقتصادی و با شفاف‌سازی آن، هزینه این کار را برای مفسدین افزایش دهد. وی گفت: «بزرگ‌ترین قدرتی که می‌تواند به صحنه بیاید و با فساد مبارزه کند، رسانه‌ها هستند. رسانه‌ها باید به صحنه بیایند. نام افراد مفسد و ویژه خوار نباید در جیب رئیس دستگاه اجرایی کشور باشد. نام افراد مفسد و ویژه خوار باید بر سر زبان و بیان خبرنگاران ما قرار گیرد. اگر رسانه‌ها و مطبوعات همه به صحنه بیایند، نه اینکه با مفسد می‌شود مبارزه کرد، بلکه می‌شود جلوی فساد را گرفت. رسانه‌ها باید هزینه‌ها را آن قدر بالا ببرند که کسی در مسیر فساد قرار نگیرد و هوس فساد به سرش نزند و راه آن، حضور فعال رسانه‌ها است».
- وی، آبان 95 در حاشیه معرفی وزرای پیشنهادی برای سه وزارتخانه گفت: «اگر فساد است با آن مبارزه کنیم نه اینکه آن را بزرگ کنیم. نه اینکه طوری تبلیغ کنیم که به نظر برسد بعضی‌ها دارند فساد را در جامعه عادی‌سازی می‌کنند».

جمع‌بندی: احساس فساد در کشور، بسیار نگران‌کننده است؛ آثار روانی فساد بر تفکر و رفتار مردم بسیار بیشتر از آثار اقتصادی آن است. اولین و مهم‌ترین کار برای مبارزه با فساد، شفافیت است. دولت یازدهم شفافیت را کاهش داده است، این دولت با دسترسی به اطلاعات حساب‌ها برای محاسبه دقیق مالیاتی، به اسم مبارزه با سرک کشیدن به حساب‌های مردم مخالفت می‌کند اما در همان حال مذاکره برای واگذاری اطلاعات بانکی همین مردم به نهادهای خارجی است.

محیط کسب و کار

شاخص‌های محیط کسب و کار از منظر ابعاد و محیط‌های زیرمجموعه دو دسته هستند: شاخص‌هایی که به یک بعد و یا محیط خاص می‌پردازند مانند شاخص سهولت کسب و کار و شاخص جهانی حقوق مالکیت که روی محیط حقوقی و اداری کسب و کار تمرکز دارند. دسته دوم شاخص‌هایی هستند که پوشش وسیع‌تر و نسبتاً جامعی نسبت به ابعاد و اجزای محیط کسب و کار دارند؛ مانند شاخص‌های آزادی اقتصادی و رقابت‌پذیری جهانی. وضعیت ایران در برخی شاخص‌های محیط کسب و کار در جدول زیر نشان داده شده است.

ردیف	شاخص	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011
		1396	1395	1394	1393	1392	1391	1390
1	محیط کسب و کار ایران - نمره			6	5.81	5.75	5.93	
2	رقابت‌پذیری جهانی - رتبه	76 2016-)	74 2015-)	83 2014-)	82 2013-)	66 2012-)	62 2011-)	69 2010-)
		(2017	(2016	(2015	(2014	(2013	(2012	(2011
3	سهولت کسب و کار - رتبه قبل از بازنگری داده‌ها	120	118	130	152	145	144	129
4	سهولت کسب و کار - رتبه بعد از بازنگری داده‌ها	120	117	119	132			

بررسی مقادیر شاخص‌های محیط کسب و کار گویای این نکات است:

- پایش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (محیط کسب و کار ایران) حاکی از بدتر شدن وضعیت محیط کسب و کار است. در این شاخص، نمره 10 بدترین ارزیابی است.
  - رتبه ایران بر اساس شاخص رقابت‌پذیری تا سال 1391 (رتبه 62 در بین کشورها) بهبود یافته و از سال 1392 رتبه ایران افزایش یافته است (بدتر شده است). این شاخص، شاخص جامع بوده و توسط مجمع جهانی اقتصاد اندازه‌گیری می‌شود.
- اگرچه رتبه ایران در شاخص سهولت کسب و کار از 152 در سال 2014 به 120 در سال 2017 رسیده است؛ اما بررسی دقیق نشان می‌دهد این تغییر رتبه ناشی از تغییر واقعی در شرایط نبوده و به دلایل دیگری کاهش یافته و در سال مذکور از 152 به 117 رسیده است. دلایل این کاهش عبارت‌اند از:
    - بازنگری داده‌ها: در بازنگری‌های انجام شده در مورد ایران بخشی از خطاهای فاحش سال‌های گذشته در ارسال اطلاعات توسط بخش خصوصی تعدیل شده‌اند.
    - تغییر روش محاسبه شاخص
- بعداً این اصلاح آماری، وضعیت رتبه ایران در طول چند سال اخیر بدتر شده و از رتبه 117 به 120 نزول کرده است. برای اطلاعات بیشتر در این باره، گزارش شماره 15182 مرکز پژوهش‌های مجلس با عنوان «گزارش نظارتی درباره عملکرد دولت در کاهش رتبه ایران در گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی» را ببینید.

2. شاخص سهولت کسب و کار که توسط بانک جهانی اندازه گیری می شود مشهورترین ولی ضعیف ترین شاخصه محیط کسب و کار است و روش محاسبه آن در سال های گذشته چندین بار بازنگری شده است.

کارهایی که برای بهبود محیط کسب و کار باید انجام شوند و اقدامات انجام شده در جدول زیر بیان شده است.

ردیف	راهبرد	اقدامات دولت یازدهم
1	تکمیل، یکپارچه سازی و ارتقای کیفیت خدمات به بنگاه ها؛ راه اندازی دالان کسب و کار (شامل پنجره واحد)	البته وزارت امور اقتصادی و دارایی و سازمان امور اداری و استخدامی، اطلاعات مجوزها و فرایندهای اداری را گردآوری و مستندسازی کرده اند اما هنوز اقدامی برای یکپارچه سازی فرایندهای دولتی انجام نشده است.
2	اصلاح مأموریت و ساختار دولت	کار قابل ملاحظه ای انجام نشده است.
3	اصلاح ساختار و عملکرد نظام بانکی	کار قابل ملاحظه ای انجام نشده است.
4	اصلاح ساختار و عملکرد بیمه (به ویژه سازمان تأمین اجتماعی)	کار قابل ملاحظه ای انجام نشده است.
5	اصلاح و تکمیل سامانه اخذ مالیات	طرح جامع مالیاتی هنوز کامل نشده است.
6	کاهش فساد سیاسی و اقتصادی	کار قابل ملاحظه ای انجام نشده است.

جمع بندی: بررسی وضعیت ایران در گزارش های داخلی و بین المللی در زمینه محیط کسب و کار، نشان از بدتر شدن محیط کسب و کار ایران در سال های اخیر دارد. دولت یازدهم اقدام مؤثری برای بهبود محیط کسب و کار انجام نداده است.

کارهای انجام شده و انجام نشده در دولت یازدهم

برخی از تصمیمات، بر مسیر آینده تأثیر گذاشته و تغییر آن‌ها سخت یا غیرممکن است. اگر چنین مواردی را کنار بگذاریم، دولت یازدهم می‌توانست اقداماتی زیادی را انجام دهد که مسائل قبلی، تأثیری در اجرای آن‌ها نداشته باشد. در جدول زیر برخی از کارهای انجام شده و انجام نشده در دولت یازدهم به‌عنوان نمونه بیان شده است.

ردیف	مؤلفه	آغاز نشده	طولانی شده - نیمه‌تمام -	تفصیلاً زیاد	آغاز شده و دارای	شکست خورده	مذمت شده بود	تکرار کارهایی که
1	گسترش صادرات (فرصت صادرات به روسیه، عراق و..)				*			
2	کاهش وابستگی بودجه به نفت	*						
3	ساماندهی بازار گندم	*						
4	مسکن مهر		*					
5	پروژه‌های نفت و گاز		*					
6	پروژه‌های انتقال آب		*					
7	بهبود محیط کسب و کار		*					
8	کارت اعتباری خرید کالا					*		
9	سبد کالا					*		
10	بورس ارز	*						
11	بورس نفت		*					
12	طرح جامع مالیاتی		*					
13	ریزگردها		*					
14	نوسازی خودروهای فرسوده		*					
15	اصلاح ساختار و عملکرد بانک‌ها		*					
16	ساماندهی بازار کار (سامانه مشاغل)	*						
17	سامانه جامع تجارت (اطلاعات زنجیره تأمین)		*					
18	اصلاح مأموریت‌ها و ساختار دولت		*					
19	پایگاه داده‌های پایه		*					
20	ایجاد و تفکیک سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی						*	
21	منابع حاصل از مازاد تسعیر نرخ ارز						*	
22	ستاد تسهیل						*	
23	عدم ابلاغ قوانین						*	
24	تغییرات مدیریتی						*	
25	استقراض خارجی						*	

جمع‌بندی

1. تولید ناخالص داخلی از سال 1391 به دلیل آثار اولیه تحریم‌ها کاهش یافت اما از سال 1393 مسائل دیگری که قابل مدیریت‌تر بودند، گلوگاه تولید کشور شدند؛ هر چند تحریم‌ها تداوم یافت اما اگر راهبردهای کامل‌تری طراحی شده و راهبردهای طراحی شده به‌خوبی اجرا می‌شد، می‌توانستیم حداقل در سال 1394 به وضعیت سال 1390 برسیم؛ درحالی‌که در سال 1395 به سطح تولید سال 1390 نزدیک شده‌ایم. کاهش و افزایش نرخ رشد در سال 1392 و 1395 تا حد زیادی مربوط به فروش نفت است نه فعالیت‌های اقتصادی. همچنین باید توجه داشت که نرخ رشد، تغییرات نسبت به سال گذشته است و اگر وضع سال‌های قبل خراب باشد، با اندکی تغییر در تولید، رشد بالا نشان داده می‌شود؛ در تفسیر نرخ رشد باید دقت شود.
2. جهش صادرات قبل از دولت یازدهم رخ داده است. مثبت شدن تراز تجارت خارجی کالا بعد از سال 1394، از طریق کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای و افزایش صادرات مواد خام (میعانات گازی و مواد معدنی) حاصل شده است؛ اگر صادرات و واردات خدمات، گاز، بنزین و قاقاق را در نظر بگیریم، تراز تجاری کشور بدون نفت مثبت نیست!
3. دولت امکانات و فرصت‌های زیادی برای افزایش صادرات و کاهش قاقاق داشته که به‌خوبی از آن‌ها استفاده نکرده است.
4. تا سال 1390، هر سال سرمایه‌گذاری بیشتری در اقتصاد کشور انجام شده است. میزان سرمایه‌گذاری در سال 1394 کمتر از سال 1384 شده است. سهم سرمایه‌گذاری از کل اقتصاد کشور در سال‌های 87 تا 90 حدود 35 درصد بوده که بیشترین سهم سرمایه‌گذاری در 25 سال گذشته است.
5. افزایش تورم در سال 1392 ناشی از تحریم‌های سال 1390 و 1391 بود. دولت به قیمت تداوم رکود (جلوگیری از تأمین نیازها و کاهش تقاضا)، رشد شاخص قیمت‌ها را کند کرده است. به‌عبارت‌دیگر دولت نه‌تنها نتوانست رکود و تورم را باهم مهار کند بلکه، تعمیق رکود باعث کاهش تورم شده است.
6. بخش زیادی از نقدینگی کشور فعلاً راکد است و اگر حرکت کند، تورم را افزایش خواهد داد. کاهش تورم در سال‌های اخیر با روش اصولی (اصلاح ساختارها و افزایش بهره‌وری) حاصل نشده و ناپایدار است. همچنین کاهش نرخ تورم، تا حدی زیادی مربوط به نحوه محاسبه نرخ تورم است.
7. بعد از سال 1390 بازار ارز نوسانات شدیدی داشت. از سال 1392 بازار ارز روند نسبتاً باثباتی را طی کرده است. برای مدیریت بازار ارز در سال 1391، ارز دونه‌ری شد که باید پس از کنترل آثار اولیه تحریم، ارز در سالی‌های بعد تک‌نرخ می‌شد. اما این اصلاح ساختاری انجام نشده است. دولت یازدهم اقدام مؤثری برای قیمت‌گذاری نرخ ارز باید بر اساس عملکرد واقعی اقتصاد (از طریق بورس ارز) و حذف وابستگی به دلار آمریکا انجام نداده است.
8. نسبت مخارج دهک دهم به دهک اول، ضریب جینی (توزیع درآمد) و رفاه اجتماعی تا سال 1392 روبه بهبود بوده و پس‌ازاین سال، روند نامطلوبی یافته است. مهم‌ترین اقدامات برای بهبود رفاه اقشار پایین جامعه، «افزایش اشتغال، کمک ویژه برای توانمندسازی و تأمین مسکن» است که دولت یازدهم در این موارد کار قابل‌ملاحظه‌ای انجام نداده است.

9. با توجه به ظرفیت بازار سرمایه، نظام بانکی و منابع صندوق توسعه ملی، کشور از منابع مالی بالقوه و بالفعل کافی برای برخوردار بوده اما دولت یازدهم نتوانسته آن‌ها را در راستای اولویت‌های کشور تقویت و هدایت کند. دولت یازدهم چاره کار را در سرمایه‌های خارجی دیده و به انتظار نشسته است!
10. دولت یازدهم صندوق توسعه ملی را با 54 میلیارد دلار (که بخشی از آن به صورت تسهیلات پرداخت شده بود و با کسر تعهدات قطعی، 40 میلیارد) موجودی تحویل گرفت. در سال‌های 1391 و 1392 که در شرایط اوج تحریم و محدودیت منابع ارزی کشور بودیم، سهم صندوق کاهش نیافت اما از سال 1393، سهم صندوق توسعه ملی از نفت کاهش یافت؛ اگر روند پیش‌بینی‌شده در قانون ادامه می‌یافت، در پایان سال 1396 سهم صندوق به 37٪ می‌رسید درحالی‌که اکنون به 30٪ خواهد رسید و دولت می‌خواست آن را تا حد 20٪ کاهش دهد!
11. در دولت یازدهم، وابستگی کشور به فروش نفت بیشتر شده است.
12. در سخت‌ترین سال تحریم (1391) بیشترین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را داشته‌ایم که 4.85 برابر سرمایه‌گذاری خارجی در سال 1395 است! سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نمی‌تواند سهم بالایی در ایجاد اشتغال داشته باشد.
13. بدهی خارجی کشور در ابتدای دولت یازدهم بسیار کمتر از بدهی دولت در پایان دولت ششم و هشتم بوده است. بدهی خارجی ایران، در مقایسه با سایر کشورها، بسیار پایین است.
14. تا پایان سال 1400 باید 6 میلیون شغل جدید (4.7 میلیون شغل خالص) ایجاد شود. ایجاد این تعداد شغل با منابع مالی داخلی امکان‌پذیر است؛ دولت یازدهم در حالی این هدف را غیرممکن می‌داند که در مستندات برنامه ششم (که توسط خود دولت تدوین شده) و لایحه دولت ایجاد 4.7 میلیون شغل خالص هدف‌گذاری شده بود. در قانون برنامه ششم ایجاد اشتغال کمتر از پیشنهاد دولت در نظر گرفته شده و دولت موظف به ایجاد 4.3 شغل خالص شده است.
15. روند افزایش تولید تا سال 1390 و کاهش تولید برخی از محصولات سال 1395 نسبت به سال 1390، بیانگر ظرفیت‌های قابل‌استفاده در اقتصاد ایران است. البته، ساختار تولید کشور باید اصلاح شده و در راستای اولویت‌های تولید و صادرات باشد؛ متأسفانه در سال‌های اخیر شاهد تمرکز بر اولویت‌ها نیستیم.
16. تا سال 1392 ایجاد زیرساخت‌های حوزه انرژی (نیروگاه‌ها، پالایشگاه‌ها و ...) روند مطلوبی داشته است. در دولت یازدهم، پروژه‌های نفت و گاز پیشرفت کمی داشته است. هدفمندی یارانه‌ها که در سال 1389 اجرا شد، اصلاح ساختاری بسیار مهمی بود که اتلاف و قاچاق انرژی را کاهش داده و تأثیرات مهمی بر کاهش آلودگی هوا و افزایش سطح فناوری در صنایع و محصولات تولیدی داشت. اگر هدفمندی یارانه‌ها اجرا نمی‌شد، فشار تحریم‌ها در سال‌های 1391 و 1392 شدت بیشتری می‌یافت. در دولت یازدهم، اصلاح ساختاری مهم در بخش انرژی انجام نشده است.
17. بخش مسکن از سال 1392 با رکود بسیار زیادی مواجه شده است. همچنین مالیات‌های تنظیمی (مانند مالیات بر عایدی سرمایه) که در اصلاح قانون مالیات‌های پیش‌بینی شده بود، در مجلس به درخواست دولت یازدهم حذف شد.
18. زیرساخت‌های حمل‌ونقل روند افزایش داشته‌اند. از سال 1392 به بعد تعداد ناوگان حمل‌ونقل کاهش یافته و میانگین سن آن‌ها افزایش یافته است. جابجایی بار و مسافر نیز بعد از سال 1392 کاهش یافته است. روند کاهش تلفات رانندگی بسیار خوب بوده اما بعد از سال 1392 کند شده است.

19. وضعیت بانک‌ها و صندوق‌های بازنشستگی به لحاظ منابع و مصارف بحرانی است. دولت یازدهم در تحول نظام مالی کشور که اولین و ضروری‌ترین کار برای اصلاح اقتصاد کشور است پیشرفت اندکی داشته است.
20. اصلاحات ساختاری بسیار مهمی (مانند مالیات بر ارزش افزوده و تدوین لایحه اصلاح قانون مالیات‌ها) قبل از دولت یازدهم انجام شده است. در حال حاضر مهم‌ترین کار در حوزه مالیات، اجرای کامل اصلاحیه قانون مالیات‌های مستقیم (مصوب 1384) و اجرای کامل سامانه الکترونیکی مالیات است. این کارها نیمه‌تمام مانده‌اند.
21. در دولت یازدهم، ارتقای جدیدی در زیرساخت‌های علمی کشور رخ نداده و بدتر اینکه جلوی برخی از دستاوردهای علمی کشور نیز گرفته شده است. به‌عنوان مثال ماهواره شریف ست روی سکوی پرتاب قرار گرفت اما پرتاب نشد و 3 ماهواره آماده پرتاب (ساخت دانشگاه‌های امیرکبیر و علم و صنعت و خواجه نصیر) نیز به انبار برگردانده شد.
22. احساس فساد در کشور، بسیار نگران‌کننده است؛ آثار روانی فساد بر تفکر و رفتار مردم بسیار بیشتر از آثار اقتصادی آن است. اولین و مهم‌ترین کار برای مبارزه با فساد، شفافیت است. دولت یازدهم شفافیت را کاهش داده است، این دولت با دسترسی به اطلاعات حساب‌ها برای محاسبه دقیق مالیاتی، به اسم مبارزه با سرک کشیدن به حساب‌های مردم مخالفت می‌کند اما در همان حال در مذاکره برای واگذاری اطلاعات بانکی همین مردم به نهادهای خارجی است.
23. بررسی وضعیت ایران در گزارش‌های داخلی و بین‌المللی در زمینه محیط کسب‌وکار مانند گزارش رقابت‌پذیری جهانی، نشان از بدتر شدن محیط کسب‌وکار ایران در سال‌های اخیر دارد. دولت یازدهم اقدام مؤثری برای بهبود محیط کسب‌وکار انجام نداده است.
24. مهم‌ترین نکته در مقایسه وضعیت اقتصادی در طول سال‌های مختلف، تعیین سال‌های مبنا و بازه‌های زمانی است. برای مقایسه واقع بینانه، باید مبنایها و بازه‌ها به‌خوبی و بر اساس دوره‌های اقتصادی تعیین شود. اگر به جای رویدادهای اقتصادی، مقاطع زمانی تغییر دولت‌ها را مبنا قرار داده و بازه‌های زمانی نادرستی انتخاب شوند، نتیجه‌گیری‌های نادرستی انجام می‌شود.
25. تا سال 1390 روند پیشرفت کشور خوب بود اما با اعمال تحریم‌های ظالمانه، کشور از سال 391 با فعالیت‌های اقتصادی با مسائل زیادی مواجه شد؛ اما زیرساخت‌های قبلی کمک زیادی به بازیابی وضعیت اقتصادی کرد.

جمع‌بندی نهایی

اگر تحریم‌ها و کمبود منابع مالی انجام برخی از کارها را دشوار کرده و دلیلی برای فعالیت‌های اندک دولت تلقی می‌شود، اما ضعف عملکرد دولت در اصلاحات ساختاری قابل توجه است. دولت یازدهم اصلاحات ساختاری که اکنون گلوگاه اقتصاد کشور است و انجام آن‌ها نیاز به منابع مالی بسیار اندکی دارد را انجام نداده است، این اقدامات نه تنها تحت‌الشعاع وضعیت سال 1392 و تحریم‌ها نبوده، بلکه می‌توانست تأثیر بسیار زیادی در سرعت بازیابی، پیشرفت و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور داشته باشد.

دولت یازدهم نه تنها منابع کشور را افزایش نداده، بلکه از آن‌ها به‌خوبی نیز استفاده نکرده است.

